

Tannhelse

Medlemsblad for Tannhelsesekretærene i Norge

sekretæren

03
18

Carl Christian Blich

side 14

Ny tankesmie

Store mørketall om bivirkninger
Hvert år mottar Bivirkningsgruppen i Bergen et åttitall rapporter om bivirkninger hos tannlegetasienter.

10

Vil du være med på et prosjekt i Etiopia?
Tannhelse Uten Grenser arbeider for å fremme oral helse i land der det finnes dårlige tannhelsestilbud.

18

20

Hvordan takle hersketeknikker
Kommunikasjon på arbeidsplassen er ikke alltid lett. Noen tyr til hersketeknikker for å få viljen sin.

FLUX PRO Klorhexidin

Inneholder både klorheksidin og fluor

NYHET!

Flux PRO Klorhexidin Skyll
0,12% Klorheksidin
0,2% NaF
0% Alkohol
Smak av Coolmint

Flux PRO Klorhexidin Gel
0,12% Klorheksidin
1000 ppm F
0% Alkohol
Smak av Coolmint

Flux PRO Klorhexidin inneholder både klorheksidin og fluor. Produktene er for kortidsbehandling eller etter anbefaling fra tannhelsepersonell. Som øvrige Flux produkter er de uten alkohol og parabener. Utviklet i samarbeid med skandinavisk tannhelse.

Dosering:

Voksne og barn over 12 år: Brukes 1-2 ganger daglig i inntil to uker eller etter anbefaling fra tannhelsepersonell. Skyllen har en praktisk doseringspumpe som gir riktig dosering hver gang.

FLUX®

Har du fluxet i dag?

- 2 Forbundsleder har ordet
  - 6 Småstoff
  - 10 Store mørketall om bivirkninger innen tannhelse
  - 14 Ny tankesmie: Tannhelsesekretærer er velkommen!
  - 16 Realkompetansevurdering for tannhelsesekretærutdanning
  - 18 Tannhelsesekretærer er ønsket til prosjekt i Etiopia
  - 20 Hvordan takle hersketeknikker
  - 22 Tannhelse oppgraderes i ny NOU
  - 24 Het produktivitetsnedgang
- 26 Et innblikk i internasjonal politikk
  - 27 Skjæggerud tar ikke gjenvalg
  - 28 Krav om nye ideer for å fortsette IA-samarbeide
  - 30 Større trygghet i boligmarkedet
  - 32 Hotellgjestenes beste venner
  - 36 Parat informerer
  - 38 Spørsmål fra medlemmer
  - 40 Kryssord, sudoku, anagram og på kryss og tvers
  - 42 Leder i Parat

Ny tankesmie: Tannhelsesekretærer er velkommen

Tannhelsesekretærer er hjertelig velkommen til å delta i den nye tankesmien som tannlege og universitetslektor Carl Christian Blich har etablert for å fremme uavhengige, faglig kvalifiserte synspunkter på utviklingen i framtidens tannhelsetjeneste.

Foto: Gorm K. Gaare

14

18

Vil du være med på et prosjekt i Etiopia?

Tannhelse Uten Grenser arbeider for å fremme oral helse i land der det finnes dårlige tannhelsetilbud. I 2019 reiser de til Etiopia og ønsker tannhelsesekretærer med på laget.

20

Hvordan takle hersketeknikker

Noen tyr til hersketeknikker for å få viljen sin. Det er ikke alltid lett å kjenne igjen hersketeknikker eller vite hvordan de skal håndteres. Ekspertene mener det er viktig å gjenkjenne og stå imot dem.

Tannhelse

sekretæren

Utgis av: Tannhelsesekretærens Forbund tilsluttet Parat

Tannhelsesekretærens Forbund, Lakkegata 23
Postboks 9029 Grønland
0133 OSLO

www.thsf.no
www.parat.com

Besøksadresse: Lakkegata 23
Telefon: 21 01 36 00
Teleaks: 21 01 38 00
E-post: thsf@parat.com

Ansvarlig redaktør: Trygve Bergsland
Mobil: 905 85 639
E-post: trygve.bergsland@parat.com

Leder: Gerd Bang-Johansen
Mobil: 984 88 100
E-post: gerd.bang.johansen@parat.com

Forsidefoto: Gorm K. Gaare.
Avbildet Carl Christian Blich.

Alle illustrasjonsbilder i bladet som ikke er kreditert er levert av iStock.

Redaksjonen avsluttet: 17.9.2018
Materiellfrist neste nr: 2.11.2018

ISSN: 1504-5714
ISSN: 1890-9116 (online)

Layout:
07 Media, avd. Moss
www.07.no
Telefon: 22 79 95 00

Trykk: Ålgård Offset AS
www.a-o.no
Telefon: 51 61 15 00

Dette produktet er trykket etter svært strenge miljøkrav og er svanemerket, CO2-nøytralt og 100 prosent resirkulerbart.

PRESENS FAGLIGE UTVALG

Vi arbeider etter Vær Varsom-plakatens regler for god presseskikk.

Den som mener seg rammet av urettmessig publisering, oppfordres til å ta kontakt med redaksjonen. Pressens Faglige Utvalg (PFU) er et klageorgan oppnevnt av Norsk Presseforbund som behandler klager mot mediene i presseetiske spørsmål.

Adresse: Rådhusgt 17
0158 Oslo
Tlf: 22405040
E-post: pfu@presse.no

presse.no

SPØR OSS OM TANNBLEKING

I MER ENN 29 ÅR HAR VI MARKEDSFØRT OG HOLDT KURS OM BLEKEBEHANDLING I NORGE

WHITE DENTAL BEAUTY NOVON 6 %

HEMMEIGHETEN BAK ET VAKKERT SMIL!

NOVON gjør at materialet akselererer og gir en blekebehandling som er trygg, effektiv og skånsom mot tennene. 6 % brukes i skinne kun 1/2 time daglig.

Benytt sjansen til selv å prøve våre blekematerialer.

8 x 1,2 ml White Dental Beauty i lekker gavepose, kr 200,- (verdi kr 599,-).

OPAESCENCE TANNKREM

Opalescence tannkrem fjerner fargepigmenter fra tennene sammen med bakterier og plakk, og det blir ingen riper der nye bakterier og misfarginger får feste.

Benytt sjansen til selv å prøve vår tannkrem.

Gavepose med 3 store tannkrem
kr 200,- (verdi kr 582,-)

OPAESCENCE 10 %

Benytt sjansen til selv å prøve Opalescence 10 %.

Kjøp en Opalescence 100 ml tannkrem og få med gratis 4 x 1,2 ml Opalescence blekemiddel og 1 x Opalescence GO ok/uk.

Kr 200,-, (verdi kr 522,-).

VELKOMMEN TIL STAND B01-10

Norsk Orthoform ETABL. 1930

www.norskorthoform.no
www.bleking.no

Depot as

Ny spennende høst for ThsF

Sommeren er over, og høsten er kommet med kjøligere dager og klar høstluft. Høsten innebærer at dagene går over i mer normalt gjenge, samtidig som aktivitetene i ThsF tar seg opp igjen.

Sentralstyret i ThsF var i september samlet til teambuilding og gode drøftinger om ThsFs satsningsområder. I mars 2019 er det landsmøte, der nye planer og mål vedtas for organisasjonen. Planer og mål som skal være gjennomførbare, men også visjonære.

Kurs og utdanning

Når dette bladet går i trykken, sitter 20 tannhelsesekretærer på kursbenken og tar odontologisk lokal-anestesi for tannhelsesekretærer i Stjørdal. Det er andre gangen ThsF arrangerer dette kurset, og igjen er det tannlege og lege Sigurd Svalestad som er lærer. Tannhelsetjenesten i Trøndelag har stilt Stjørdal tannklinikk til disposisjon for den praktiske delen av kurset, i tillegg til at tre tannleger fra klinikken stiller opp som instruktører. ThsF ønsker deltakerne lykke til med teori, praksis og eksamen. Vi er stolt av å kunne tilby medlemmene god og aktuell videreutdanning.

Landsmøte

I november avholder Parat sitt landsmøte 2018 i Bergen. ThsF, som underorganisasjon i Parat, sender ni delegater til møtet. Det er ThsFs sentralstyremedlemmer som er delegater, og som skal ivareta tannhelsesekretærenes interesser innad i Parat.

Høsten innebærer også medlemsmøter i ThsF og medlemsmøter og regionsamlinger i Parat. Vi oppfordrer deg som medlem til å melde deg på arrangementer som du kan ha glede og nytte av. Ta en titt på Parats kurskalender, der finner du påmeldingsfrister og annen praktisk informasjon om arrangementene.

Nordental

4. til 6. oktober arrangeres Nordental på Lillestrøm. ThsF stiller med stand, og vi ønsker medlemmer og ikke-medlemmer velkommen til standen vår. Vi er der for dere. Om du har spørsmål eller ønsker en prat, så kom innom oss.

Høst og skolestart innebærer at tillitsvalgte i ThsF blir invitert til mange videregående skoler for å informere om tannhelsesekretærutdanningen. Dette er et viktig arbeid, og vi trenger å rekruttere mange nye, dedikerte og dyktige tannhelsesekretærer i årene framover. Tannhelsesekretærens viktige rolle i teamet, ikke minst med tanke på problematikken rundt resistente bakterier og vårt ansvar for hygiene og smittevern, sier at utdanning er viktigere enn noensinne.

God høst til dere alle.

Med vennlig hilsen

Anne-Gro Årmo, nestleder i ThsF

Trening forbedrer prestasjoner

Et felteksperiment utført av forskere på Norges Handelshøyskole og University of California viser at trening forbedrer studenters akademiske prestasjoner. – Studier viser at studenter som deltar i ulike former for idrettsaktiviteter, i gjennomsnitt får bedre karakterer enn medstudenter som ikke trener. Spørsmålet er om man er smart fordi man trener, eller trener man fordi man er smart, sier professor Alexander Wright

Cappelen ved Norges Handelshøyskole (NHH) til Aftenposten.

Den nye studien viser at de som trente fikk en bedre struktur på studiehverdagen, la seg tidligere om kvelden og var mer fornøyd med egen helse. Effekten var spesielt stor for de studentene som i utgangspunktet hadde utfordringer med studiene. @NTB

Tale Maria Krohn Engvik.
Foto: FN-sambandet / Eivind Oskarson

«Helsesista» får Tabuprisen 2018

Tabuprisen 2018 er tildelt Tale Maria Krohn Engvik, kjent som «Helsesista». Hun får prisen for innsatsen med å bryte ned fordommer og øke kunnskap om psykisk helse i samfunnet. Heders- og æresprisen deles ut av Rådet for psykisk helse. De mener Engvik har brutt tabuer både i måten hun jobber og kommuniserer på, ved å nå ut til ungdommer gjennom en til nå utradisjonell kanal for helsetjenestene.

Som helsesøster i Oslo opplevde Engvik at hun ikke strakk til, eller nådde ut til alle som trengte oppfølging, og startet dermed Snapchat-kontoen «Helsesista». Her gir hun blant annet råd og svarer på spørsmål til sine mange titusen følgere. @NTB

Diabetes øker kreftrisikoen

En ny observasjonsstudie viser at diabetessyke har opptil en firedel større sjanse for å få kreft. Spesielt utsatt er kvinner. Den nye analysen, som inkluderer 121 studier og mer enn 19 millioner mennesker, konkluderer med at diabetes er en risikofaktor for alle former for kreft.

Kvinner med diabetes hadde 27 prosent høyere risiko for kreft enn kvinner uten diabetes.

Menn med diabetes hadde 19 prosent høyere risiko, skriver Dagens Medisin. Både pasienter med diabetes type 1 og type 2 er tatt med i studien. @NTB

Moser kan ha funnet tidssansen

Moser-miljøet i Trondheim mener de kan forklare hvorfor tiden av og til føles som den står stille og andre ganger virker som den går veldig fort.

Forskerne ved Kavliinstituttet har oppdaget et nettverk av hjerneceller som uttrykker tidssansen gjennom opplevelser og minner. Funnet belyser hvordan hjernen setter sammen tid og sted og lager minner, skriver Adresseavisen. @NTB

Helsesøstre må avvise elever på grunn av tidspress

Nær én av tre helsesøstre må avvise elever på grunn av tidspress. Samtidig svarer én av fire unge at de holder problemene sine for seg selv, viser en undersøkelse gjennomført for Røde Kors.

Av 101 helsesøstre svarer nesten én av tre at de må avvise elever på grunn av tidspress. Flere oppgir at de har ansvar for flere elever enn det som er anbefalt, og 60 prosent av de spurte svarer at de bare «noen ganger» eller «sjelden» har tid til å jobbe forebyggende. @NTB

Måtte trekke 18 tenner etter tannlegetabbe

En person med nedsatt funksjonsevne i Sverige ble nødt til å trekke 18 tenner på grunn av manglende oppfølging fra tannhelsetjenesten.

Ifølge avisa Sundsvalls Tidning er saken nå klaget inn for Inspektionen för vård och omsorg (Ivo) i Sverige. Personen det gjelder, er omfattet loven om støtte og tjenester for visse funksjonsnedsettelse, en lov som er til for personer med stort omsorgsbehov og oppfølging. Der inngår det at vedkommende skal ha minst én årlig undersøkelse av tannhelsen, men kun to undersøkelser er registrert siden 2013. @NTB

Fakta om tegn på vold mot barn

Dette er blant tingene du kan se etter ved mistanke om at et barn blir utsatt for vold:

- * 0–4 år: Blåmerker og kuler, bløtdelsskader, brudd og indre blødninger. Vær særlig oppmerksom på blåmerker og kuler hos barn under seks måneder.
- * Blåmerker, arr, sår og kuler på unaturlige steder som baksiden av kroppen (sete og rygg), underarm, håndflater, mage, underliv, låret og innsiden av lårene, øre og nese.
- * Barnet har gjentatte sår og blåmerker som det ikke finnes noen forklaring på.
- * Dårlige tenner (et av de første tegn på omsorgssvikt).
- * Barnet har ofte hodepine eller magesmerter.
- * Et spedbarn vokser ikke.

Alle har et ansvar for å avverge vold i nære relasjoner. Å avverge vold opphever taushetsplikten. Ved mistanke om at et barn blir utsatt for vold, ring politiet.

Kilde: politiet.no

All alkoholbruk er skadelig

Selv et enkelt glass vin eller øl nå og da øker risikoen for helseproblemer og tidlig død, ifølge en stor studie i 195 land.

– Det finnes ingen trygg alkoholgrense, sier forsker Max Griswold ved Institute for Health Metrics and Evaluation i Seattle i USA. Han leder studiens team på 500 eksperter og har undersøkt alkoholbruk i 195 land.

Til tross for studier som viser at lett eller moderat alkoholinntak kan redusere risikoen for hjertesykdommer, viser den nye studien at all alkoholbruk utgjør en risiko. Studien er publisert i det medisinske tidsskriftet The Lancet. @NTB

SMÅSTOFF

Behandling på feil sted

Det skjer at tannlegen trekker feil tann, og at kirurgen opererer i det friske øyet. Siden 2012 har uheldige pasienter fått 17 millioner kroner i erstatning.

Siden 2012 har til sammen 48 pasienter fått utbetalt 17,3 millioner kroner i erstatning etter å ha blitt behandlet feil sted på kroppen, opplyser Norsk pasientskadeerstatning (NPE). Noen har fått fjernet en kroppsdelt det ikke var nødvendig å fjerne, ifølge NPE, som poengterer at feilbehandling har medført smerter, lammelse, nedsatt bevegelighet og infeksjoner for pasientene. @NTB

Fattigdoms- problemer for sosialhjelps- mottakere

De fleste i Norge har romslig økonomi, men 22 prosent av sosialhjelpsmottakere har ikke råd til å gå til tannlegen, ifølge SSB.

En like stor prosent oppgir at de ikke har råd til et måltid fisk eller kjøtt annenhver dag, eller delta i regelmessige fritidsaktiviteter. Fire av ti sosialhjelpsmottakere opplever det som vanskelig eller svært vanskelig å få endene til å møtes. Det kommer fram i nye tall fra Statistisk sentralbyrå. @NTB

Akershus i front på e-helse

Den offentlige tannhelsetjenesten i Akershus er først ute med å introdusere e-resept i tannhelsesektoren. Løsningen blir iverksatt høsten 2018.

Elektronisk resept har vært i bruk i resten av helsesektoren i flere år, og NTF har sammen med en rekke andre aktører jobbet lenge med å få dette på plass for tannhelsetjenesten. Først ut med godkjenning for å sende elektroniske resepter er altså Akershus' eget journalsystem «Nextsys Dental Office – offentlig». Håpet er at Opus og de andre journalløsningene på markedet også snart kommer i mål med arbeidet slik at dette kan tas i bruk av alle.

Kilde: tannlegeforeningen.no

Økt risiko for å dø hvis legen er mann

Kvinner som kommer til akuttmottak med hjerteinfarkt i USA, har større risiko for å dø hvis legen er mann, viser en studie fra Harvard University. Studien er basert på over 500 000 pasienter som ble innlagt på akuttmottak med hjerteinfarkt i Florida mellom 1991 og 2010.

Forskere fra Harvard University har funnet en markant forskjell i overlevelse ved å se på om lege og pasient hadde samme kjønn. Når kvinner ble behandlet av kvinnelige leger, var det en «betydelig og positiv effekt» på overlevelse, viser studien, som er publisert av tidsskriftet PNAS.

Tallene viser at nesten 12 prosent av pasientene som kommer til akuttmottak med hjerteinfarkt, dør. Men i gruppen kvinnelige pasienter med kvinnelige leger er risikoen for å dø redusert med 5,4 prosent. @NTB

Uten faglig grunnlag

Det har vært flere saker i media etter at statsråd Bent Høie nylig uttalte at han ønsker å kutte i stønadsordningen til tannregulering for pasienter i gruppe 8C (klart behov). Tannlegeforeningen reagerer sterkt på at Høie vil konkludere før regjeringen har sett på det faglige grunnlaget for et slikt kutt.

Kilde: tannlegeforeningen.no

Helseminister Bent Høie.
Foto: Bjørn Stuedal

Nye retningslinjer for unges tannhelse

Det er store forskjeller i de unges tannhelse. Hvor i landet du bor spiller inn. Nå kommer nye retningslinjer som skal sikre lik behandling.

Første del av Nasjonal faglig retningslinje for tannhelsetjenester til barn og unge 0–20 år lanseres denne høsten. Den er en oppfølging av veilederen for voksne som allerede er innført. @NTB

Tannleger sender flere bekymringsmeldinger

Ferske tall fra SSB viser at det har vært en kraftig økning i antall bekymringsmeldinger som blir sendt fra tannhelsetjenesten til barnevernet. I fjor sendte tannhelsetjenesten totalt 768 bekymringsmeldinger til barnevernet, mot 582 i 2014.

Det har vært en økning på 30 prosent siden 2014. Oslo melder klart mest, med 108 bekymringsmeldinger. Det er ellers store forskjeller mellom fylkene, fra 11 i Oppland til 73 i Buskerud og Hordaland. @NTB

Slutt på seksuell trakassering

Sammen med Arbeidstilsynet, Parat, NHO, Virke, KS og Fellesforbundet har Likestillings- og diskrimineringsombudet (LDO) lansert kampanjen «Sammen setter vi strek for seksuell trakassering».

Kampanjen har som mål å forebygge seksuell trakassering ved å øke arbeidsgivers kunnskap om hva seksuell trakassering er, samt å øke bevisstheten om det ansvaret arbeidsgiver har for at arbeidstakerne ikke utsettes for seksuell trakassering. – Vi vil nå gjøre det helt klart at det er ledelsen som har ansvar for tryggheten til alle ansatte uansett kjønn, alder eller andre kjennetegn ved dem, sier likestillings- og diskrimineringsombud Hanne Bjurstrøm. @NTB

Dårlig helse fører folk utenfor arbeidsmarkedet

85 prosent av dem som kunne ha vært i jobb, sier at årsaken er helse, ifølge YS' arbeidslivsbarometer for 2018. Ifølge undersøkelsen, som omfatter både folk i og utenfor arbeidslivet, er dårlig helse er den viktigste årsaken til at folk havner utenfor arbeidsmarkedet, melder NRK.

YS-leder Jorunn Berland mener vi bør være opptatt av hvordan vi sikrer godt arbeidsmiljø i utsatte bransjer, istedenfor å tvinge syke tilbake i jobb. @NTB

Store mørketall om bivirkninger innen tannhelse

Hvert år mottar Bivirkningsgruppen i Bergen et åttital rapporter om bivirkninger hos tannlegepasienter. Det kunne vært mange flere. Til høsten starter et prosjekt som skal kartlegge hvor vanlige bivirkningene egentlig er.

Av: Claude R. Olsen

De siste ti årene har Bivirkningsgruppen ved Uni Research i Bergen årlig fått inn rundt 80 rapporter om bivirkninger og fått henvist et førtital pasienter for nærmere klinisk undersøkelse.

– Vi vet at det bare er en liten prosent som rapporterer, kanskje bare et par prosent. Det er et stort mørketall. Dermed kan vi ikke si hvor mange bivirkninger som inntreffer hvert år, sier professor Lars Björkman som leder Bivirkningsgruppen for odontologiske biomaterialer (BVG).

Bivirkningsgruppen har holdt på i 25 år og har registrert rapporter om bivirkninger like lenge. Det mest iøynefallende i statistikken over disse årene er hvor mye rapportene om amalgam har falt. Det har sammenheng med

at tannlegene for ti år siden sluttet å bruke amalgam.

I dag er det omtrent like mange rapporter om mistenkte bivirkninger av plast og metallegeringer som amalgam. Det totale antall rapporter er også gått ned. Det betyr mest sannsynlig at de nye materialene ikke har ført til samme omfang av bivirkninger som amalgam.

Detektivarbeid å finne ut av bivirkningene

Det er stor variasjon i typen bivirkninger som blir rapportert inn. Ofte er det allergiske reaksjoner mot materialene i fyllinger, kroner, broer og tannproteser. Ulike plasttyper har erstattet amalgam i fyllinger, mens det kommer stadig nye metallegeringer når

Bivirkningsgruppen for odontologiske biomaterialer

Bivirkningsgruppen for odontologiske biomaterialer utreder mulige bivirkninger av tannmaterialer. Oppdragsgiver er Helse- og omsorgsdepartementet via Helsedirektoratet.

Bivirkningsgruppen arbeider med bivirkningsrapportering, utredning av pasienter, informasjon om bivirkninger av tannmaterialer og driver forskning.

Leder av Bivirkningsgruppen Lars Björkman skal spørre pasientene om helseplager etter tannlegebesøk for å finne hvor vanlig bivirkninger av tannmaterialer er. Foto: UiB.

tannteknikerne lager broer og kroner.

– Det er ofte et omfattende detektivarbeid for å finne ut i detalj hva slags materiale pasienten har i munnen. Vi ser på den kjemiske sammensetningen, hvordan materialet er laget, og hvilke metoder som er brukt. Det tar ganske mye tid å finne disse opplysningene, sier Björkman.

Professor Björkman har ledet Bivirkningsgruppen siden 1999 og fulgt utviklingen i snart 20 år. Han var spent på om det ble nye typer av bivirkninger hos pasientene når amalgam ble erstattet med plast, siden platen inneholder akrylater som noen blir allergiske mot.

– I bivirkningsstatistikken ser vi ingen økning i rapporterte bivirkninger av plastmaterialer og komposittfyllinger. Det er et viktig funn, sier han.

Nytt prosjekt

Bivirkningsgruppen starter denne høsten et prosjekt for å få mer kunnskap om hvor vanlig bivirkninger fra tannmaterialer er. Gruppen har utviklet en metode for å spørre et stort antall pasienter hos flere tannklinikker.

– Vi kommer til å spørre pasienter som nylig har vært hos tannlegen. Da vil vi kunne se hvor vanlig det er at pasienter opplever bivirkninger fra materialer etter tannbehandling, sier han.

Unik statistikk

Bivirkningsgruppen begynte å ta imot rapporter om bivirkninger hos tannhelsepasienter allerede i 1993, og sitter på statistikk for alle disse årene. Verken Danmark eller Sverige har en slik rapportering.

– Vi er unike i verden med denne muligheten til å følge rapporter over tid,

vi har sammenliknbare tall helt fra 1993. Myndighetene var veldig framtidsrettet da de satset på et system for å se på hvordan mistenkte bivirkninger utviklet seg over tid, sier han.

Utpøvende behandling

Bivirkningsgruppen jobber også med et prosjekt med såkalt utpøvende behandling for pasienter som mistenker de har bivirkninger fra amalgamfyllinger. Prosjektet, som er en del av et større samarbeidsprosjekt, skal kartlegge helseplagene til om lag 50 deltagere med oppfølging 1 år og 5 år etter utskifting av amalgamfyllinger. Prosjektet fortsetter fram til 2021, men allerede neste år kommer de første resultatene.

– Vi ønsker å finne ut om de som har skiftet ut amalgamfyllingene får mindre helseplager, om de er uendret, eller om de øker, og resultatene skal sammenliknes med andre pasienter som ikke skifter ut amalgamfyllinger. Vi håper at vi kan få ut informasjon om de første analysene neste år, sier han.

Prosjektet er en oppfølging av en tidligere studie der 20 pasienter fikk skiftet ut amalgamfyllingene og sammenliknet med 20 som ikke fikk skiftet dem ut.

Nedgang i helseplagene

De mest vanlige helseplagene er smaksforstyrrelser, tretthet, plager fra mage og tarm samt plager fra muskler og ledd. Resultatene viser at pasienter som fikk byttet ut sine amalgamfyllinger, rapporterte færre generelle helseplager både ett, tre og fem år etter utskiftningen. I kontrollgruppen var det ingen endring i antall helseplager etter tre år, ifølge Bivirkningsbladet august 2017.

Forskerne peker på flere mulige forklaringer på nedgangen.

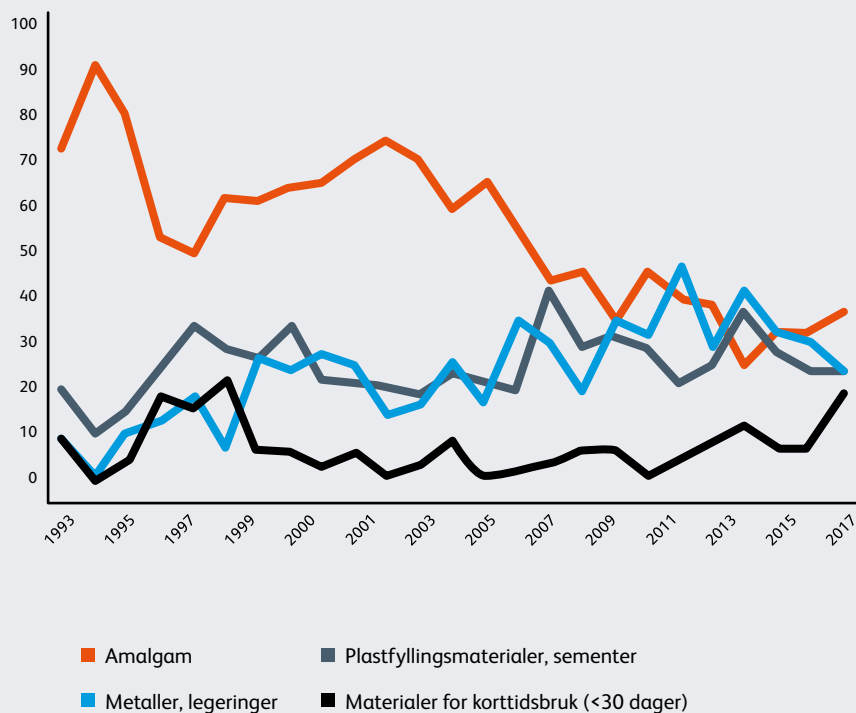
Minsket eksponering for kvikksølv etter utskiftning til andre tannmaterialer kan være én forklaring. I studien ble det funnet en sammenheng mellom færre rapporterte helseplager og lavere konsentrasjon av kvikksølv i urin.

Årlig fordeling av bivirkningsrapporter

Årlig fordeling av rapporter om bivirkning av materialer brukt i tannhelse.
Kilde: Bivirkningsgruppen.

Type materiale som er involvert i rapporter (% for hvert år)

Hovedgrupper av materialer som er meldt i rapportene. Kilde: Bivirkningsgruppen.

Faktorer som pasientenes forventninger til at utskifting av amalgam er en virkningsfull behandling, og at de ikke lenger trenger å bekymre seg over å ha amalgam i tennene, kan også ha virket inn på resultatet.

Den generelle omsorgen og interessen som pasientene over tid har opplevd i forbindelse med behandling og oppfølging, kan også ha virket inn på reduksjonen av helseplager.

På Stortinget

Politikerne er opptatt av forsøkene med behandling av pasienter som sliter med bivirkninger relatert til amalgam.

Storingsrepresentant Tellef Inge Mørland (Ap) spurte i mars helseministeren om

hvilke resultater man hittil har oppnådd gjennom samarbeidsprosjektet om utprøvende behandling av pasienter ved mistanke om bivirkninger av tannfyllingsmaterialet amalgam, og hvordan statsråden framover vil sikre at personer som opplever bivirkninger etter amalgambruk, får en egnet og personlig tilpasset behandling for sine helseplager.

Samarbeidsprosjektet består av to deler. Det første delprosjektet er en pilotstudie for å utvikle et behandlingstilbud til pasienter med helseplager som fortsetter, selv etter at de har fått fjernet amalgam. Det gjennomføres ved Nasjonalt forsknings-senter innen komplementær og alternativ medisin (Nafkam) ved Universitetet i Tromsø – Norges arktiske universitet (UiT).

Dette bør tannhelse- klinikkene være oppmerksomme på

Følg produsentens anvisninger om hvordan materialene skal anvendes. For eksempel unngå å få uherdet plastmateriale på hud eller slimhinner. Bruk kofferdamduk (gummiduk) på tannen for å unngå eksponering på slimhinner.

Sjekk sykehistorien ved å spørre pasienten om allergier og eventuelle tidligere bivirkninger. For eksempel kan kunstige plastnegler være en utløsende faktor for allergier dersom de er festet med plastlim som inneholder de samme kjemikaliene som plastfyllingene. Andre kan være allergiske mot kobolt og krom som brukes mer og mer i metallegeringene i kroner og broer.

Rapportere alle mistenkte bivirkninger fra tannmaterialer til Bivirkningsgruppen for odontologiske biomaterialer, se bivirkningsgruppen.no.

Det andre delprosjektet prøver ut behandling ved mistanke om bivirkninger fra amalgam. Delprosjektet er organisert av Bivirkningsgruppen i samarbeid med Nafkam i Tromsø.

– Når de endelige resultatene av de to delprosjektene foreligger, vil Helsedirektoratet vurdere eventuelle justeringer og endringer av de gjeldende retningslinjer, sier helseminister Bent Høie.

Nytt stort institutt

Fem forskningsinstitutter på Sør- og Vestlandet slår seg i høst sammen til NORCE som vil bli et av landets største forskningsinstitutter. Det eies av universitetene i Bergen, Stavanger og Agder. Bivirkningsgruppen blir en del av det nye instituttet.

Ny tankesmie: Tannhelsesekretærer er velkommen!

Tannhelsesekretærer er hjertelig velkommen til å delta i den nye tankesmien som tannlege og universitetslektor Carl Christian Blich har etablert for å fremme uavhengige, faglig kvalifiserte synspunkter på utviklingen i framtidens tannhelsetjeneste.

Av: Magne S. Otterdal

Tanken om å starte en tankesmie kom etter at en del kolleger skrev ut sine frustrasjoner på facebookgruppen «Oss tannleger imellom». Nå har Carl Christian Blich etablert tankesmien under navnet PROGNOSE i ny lukket facebookgruppe.

Blich ønsker alle med tilknytning til tannhelsesektoren velkommen i det nye forumet.

– Det er naturlig at både tannhelsesekretærer og tannpleiere kommer med, sier Blich til Tannhelsesekretæren.

Reaksjoner

Han mener det er viktig at alle som er aktører på dette området er med. Å delta i et slikt forum skjer med hver enkelt deltakers personlige engasjement, uavhengig av hvilken formell rolle eller tilknytning en har for øvrig.

– Ingen skal holdes ute, og i denne sammenhengen står en fritt. Om man så sitter i hovedstyret i Tannlegeforeningen, kan en være med på dette, men her representerer en seg selv og ikke foreningen, sier Blich.

Han har fartstid som president i Tannlegeforeningen, som Høyre-representant i Oslo bystyre, og han er en

ivrig samfunnsdebattant med egen spalte i blant annet Dagsavisen. Den nye tankesmien skal bidra til debatten om utformingen av framtidens tannhelsetjeneste. – Vi er helt i startgropen og er en gruppe personer med over gjennomsnittet interesse for tannhelsetjenesten. Et område som er overmodent for å tenke nytt, sier Blich.

Da tankesmien ble kjent, kom det også reaksjoner fra kollegene i Tannlegeforeningen. På den lukkede facebooksidene «Oss tannleger imellom», som har eksistert i noen år, kom det ut mange frustrasjoner over utviklingen, og som kanskje ikke var fordelaktige for foreningen.

– Jeg mente det var bedre å finne en ny plattform til å diskutere framtidens tannhelsetjeneste. Derfor initiativet til PROGNOSE, sier Blich.

Han ønsker ikke at tankesmien skal konkurrere med Tannlegeforeningen, Tannpleierforeningen eller Tannhelsesekretærenes Forbund. Han ønsker også at politikere, byråkrater eller helseøkonomer slutter seg til.

– Jeg håper tankesmien vil bli et godt supplement. Vi skal ikke løpe foran, men

være en konstruktiv deltaker i debatten, sier Blich.

Framtidens tannhelse

Blich vil med tankesmien bidra til at tannhelsetjenesten tilpasses framtidens behov i befolkningen, samt å debattere framtiden og bidra til at politiske beslutninger fattes på et så realistisk grunnlag som mulig.

– Når 27 prosent av dagens 18-åringer ikke har en eneste fylling, og bare 8 prosent har flere enn 9 fyllinger, vil 70 prosent av befolkningen i 2040 ikke ha et eneste reparasjonsbehov, sier Blich.

Han påpeker at hans besteforeldre tilhørte gebissgenerasjonen, i 1973 var 50 prosent av befolkningen over 50 år tannløse. I dag er bare tre prosent av generasjon 50+ gebissbrukere.

– Deler av vårt fagområde dør med reparasjonsgenerasjonen. Det er dramatisk, vi må tenke helt nytt på hva tannleger og andre i tannhelsen skal gjøre, sier Blich.

Overproduksjon av tannleger

I tillegg til egen tannlegepraksis på Colosseumklinikken utdanner han nye tannleger ved Odontologisk fakultet ved Universitetet i Oslo. Frustrasjonen er at Norge risikerer å få en mengde arbeidsledige tannleger i de neste 20 årene om det ikke foretas politiske grep.

– Befolkningen er i ferd med å tilfriskne. Tannhelsen er blitt så mye bedre at diskusjonen nå må dreie seg om hva de unge tannlegene som utdannes i dag skal gjøre om 20–30 år, sier Blich.

Den nye tankesmien for tannhelse, PROGNOSE, ønsker velkommen alle som har interesse for utviklingen av framtidens tannhelsesektor. Initiativtaker Carl Christian Blich sier tiden er overmoden for å tenke nytt om tannhelse. Foto: Gorm K. Gaare.

Temaene som tankesmien vil fremme, er finansiering, utdanning og organisering av tannhelsetjenesten. Det stilles spørsmål ved en framtidig fylkeskommunal forankring når fylkene slås sammen til større regioner.

Det faktum at privatpraktiserende tannleger melder tilbake at de har for lite å gjøre, er også foruroligende. – Det at Helse- og omsorgsdepartementet har bestemt at kompetansesentrene skal overta den kliniske delen av spesialistutdanningen, må debatteres, mener Blich.

Han stiller seg også sterkt kritisk til rapport fra Økonomisk Analyse, som tar

utgangspunkt i at befolkningen blir eldre, og med tenner som trenger behandling.

– Dette er et høyst diskutabelt premiss for antallet tannleger det er behov for i framtiden, og kan komme galt ut, sier Carl Christian Blich.

Overrasket tannlegepresident

President i Den norske tannlegeforening Camilla Hansen Steinum uttalte før sommeren at hun var overrasket over å høre om etableringen av den nye tankesmien.

– I NTF har vi lenge planlagt at vi skal starte et prosjekt for å ruste oss bedre for framtiden, uten at vi helt har funnet fram til hvordan dette skal organiseres hos oss. Vi er imidlertid enige om at alle

gode krefter bør forenes, inkludert alle de tre lærestedene og fylkestannlegene for å nevne noen, sier Steinum til Tannlegetidende.

Ifølge Steinum har Blich sagt nei til et formelt samarbeid der Blich bidrar inn i Tannlegeforeningens arbeid.

– Det synes jeg er synd. Samtidig er jeg ikke negativ til at det tas initiativ og jobbes med disse problemstillingene, fordi de er viktige. Jeg er bare redd for at vi skal få en situasjon der det blir mange slike initiativ, at vi splittes, og ikke snakker med én stemme. Og jeg ser at Blich mener det samme, så det er betryggende, sier tannlegepresidenten til Tannlegetidende.

Autorisasjon som voksen

Det er mulig å bli realkompetansevurdert for å kunne studere til tannhelsesekretær. Realkompetanse er kunnskap og ferdigheter du har skaffet deg gjennom utdanning, lønnet eller ulønnet arbeid, organisasjonsarbeid eller fritidsaktiviteter.

Av: Amalie Solnørdal Nærø

Har du lyst til å bli tannhelsesekretær, men du har ikke fullført grunnskolen eller videregående? Da kan du være en kandidat for realkompetansevurdering.

Dette er realkompetanse

Om du ikke har formell utdanning som grunnlag for opptak til utdanning, kan du søke om opptak på grunnlag av din realkompetanse. Realkompetansen din blir da vurdert opp mot opptakskravene til den utdanningen du ønsker å ta.

Dersom du oppfyller kompetansekravene i hele eller deler av utdanningen, kan du også få kortet ned et studieløp. Da blir realkompetansen din vurdert opp mot lære- eller studieplanen.

Alle fag på Vg1 og Vg2 kan realkompetansevurderes

Kristin Westgård er fagkoordinator på Trysil videregående skole. Hun forklarer hva som må til for å få sluttkompetansen som tannhelsesekretær:

– For å komme fram til sluttkompetanse som tannhelsesekretær må man ha bestått Vg1 helse- og oppvekstfag og Vg2 helse-servicefag. Alternativt kan man realkompetansevurderes i Vg1 og Vg2. Her teller

da tidligere skolegang og attester. Når Vg1 og Vg2 er bestått, kan man gå videre til Vg3 tannhelsesekretær, sier Westgård.

I de nasjonale retningslinjene for realkompetansevurdering kan alle fag på Vg1 og Vg2 realkompetansevurderes.

– På Vg2 yrkesfaglig utdanningsprogram er det fastsatt at man må bestå tverrfaglig eksamen. Denne eksamenen kan også godkjennes gjennom realkompetansevurdering. Eksamen på Vg3-nivå kan ikke godkjennes gjennom realkompetansevurdering, sier Westgård.

Du kan ikke realkompetansevurderes på Vg3-nivå

Når en kandidat har arbeidserfaring innen helse, kan vedkommende realkompetansevurderes på Vg1 og Vg2 nivå, men det forutsetter rett til videregående opplæring for voksne. Voksne som ikke har rett til videregående opplæring kan også bli realkompetansevurdert, men må dekke kostnadene selv.

Dersom en kandidat ikke har rett til videregående opplæring for voksne må manglende fag tas som privatist. – Det er ikke mulig å få godkjent fag på

Vg3 i yrkesfaglige utdanningsprogram gjennom vurdering av realkompetanse som sluttvurdering. Dette er beskrevet i forskrift til opplæringsloven, sier Nina Camilla Steen, leder ved veilednings-senteret Asker og Bærum.

For å slippe fellesfag må kandidaten kunne dokumentere fem års generell arbeidserfaring, ha tatt fagene tidlige, eller bli realkompetansevurdert i fellesfagene.

– Yrkesfaglig fordypning på Vg1 og Vg2 kan godkjennes etter privatistordningen ved at man dokumenterer relevant arbeidserfaring gjennom attester og godkjennes av faglærer. Alternativt må man erstatte yrkesfaglig fordypning med et annet fag på Vg3-nivå som privatist, sier Steen.

Slik fungerer realkompetansevurdering

Det finnes ulike regler for hvem som kan søke om realkompetansevurdering, og hvor du skal henvende deg. Utdanning.no har listet opp en oversikt:

Grunnskole

Har du ikke fullført grunnskolen, kan du ta kontakt med kommunen din for å få

realkompetansen din vurdert i forhold til fag i grunnskolen.

Videregående opplæring

Om du er over 25 år, har fullført grunnskolen, men ikke videregående opplæring, har du rett til gratis videregående opplæring og kompetansevurdering. Godkjent realkompetanse dokumenteres med kompetansebevis eller vitnemål. Det er utdanningsavdelingen i fylket ditt som har ansvaret for å gi deg videregående opplæring.

Om du er voksen uten rett til videregående opplæring, har du krav på å få vurdert realkompetansen din dersom du blir henvist av kommunen eller NAV. Da betaler de for vurderingen. Fylkeskommunen kan også ta seg betalt for vurderingen. Voksne uten rett til videregående opplæring og ungdom kan likevel få tilbud om opplæring dersom det er kapasitet.

Fagskoler

Realkompetansevurderingen kan gi opptak til fagskole. Du må være gammel nok til å kunne ha fullført videregående opplæring. Det vil vanligvis være 19 år

eller eldre. Ta kontakt med fagskolen du ønsker å ta utdanning hos.

Universitet og høgschooler

Realkompetansevurdering kan gi opptak til høgschooler og universiteter om du er over 25 år og ikke har formelt opptaksgrunnlag fra før. Hvert enkelt lærested har egne regler for hva som kvalifiserer som realkompetanse til deres studier.

Du kan lese mer om realkompetansevurdering for de ulike institusjonene på utdanning.no.

Skoler som tilbyr realkompetansevurdering og voksenopplæring
Noen videregående skoler tilbyr voksenopplæring, mens alle kan hjelpe deg med realkompetansevurdering. For å bli realkompetansevurdert kan du kontakte en av skolene som tilbyr Tannhelsesekretær (Vg3).

Disse skolene tilbyr voksenopplæring:

- Sandvika videregående skole
- Oslo voksenopplæring Sinsen
- Gerhard Schøning
voksenopplæringscenter
- Trysil videregående skole

Kompetanse og utdanning

Voksenopplæring er videregående opplæring som er tilpasset voksne. For å ha rett til opplæring for voksne må du være over 25 år, og du har ikke fullført videregående.

Realkompetanse er kunnskap og ferdigheter du har skaffet deg gjennom utdanning, lønnet eller ulønnet arbeid, organisasjonsarbeid eller fritidsaktiviteter.

Kilder: utdanning.no
[og parat.com](http://og.parat.com)

Tannhelsesekretærer er ønsket til prosjekt i Etiopia

*Wubalem Kassahun
hjelper barn i
Etiopia med
tannhelsen.
Foto: Tannleger Uten
Grenser.*

Tannhelse Uten Grenser arbeider for å fremme oral helse i land der det finnes dårlige tannhelsetilbud. I 2019 reiser de til Etiopia og ønsker tannhelsesekretærer med på laget.

Av: Amalie Solnørdal Nærø

Tannhelse Uten Grenser er en nøytral og uavhengig medisinsk hjelpeorganisasjon som består av en gruppe frivillig tannhelsepersonell som reiser og hjelper dem som har størst behov for behandling, uavhengig av pasientens politiske, etniske og religiøse tilhørighet. – De frivillige arbeiderne utfører gratis akutt behandling, profylaktisk arbeid og undervisning i oral helse. Vi har et prosjekt gående i Etiopia, men jobber med å komme i gang med et parallellprosjekt i Latin-Amerika, sier Wubalem Kassahun, som er grunnlegger og styreleder i organisasjonen.

Gruppen består av tannleger, tannpleiere, tannteknikere og, fra 2019, tannhelsesekretærer.

Ønsker tannhelsesekretærer

I Tannhelse Uten Grensers to første

prosjekter var det kun tannleger som deltok. Under sommerens prosjekt var det også med tannpleiere og en tanntekniker. Kassahun understreker hvorfor det også er viktig å ha med tannhelsesekretærer på slike prosjekter:

– Tannhelsesekretærene spiller en viktig rolle ved å opprettholde gode hygieneforhold knyttet til behandlingen. I år har vi konsentrert oss om opplæring av de lokale tannhelsesekretærene ved å undervise i gode rutiner knyttet til sterilisering av utstyr og rengjøring av behandlingsrom, for å hindre kryssinfeksjoner, sier Kassahun.

Han sier Tannhelse Uten Grenser ønsker tverrfaglig samarbeid, slik at man sammen kan hjelpe flere og gi behandling av høy kvalitet.

– Ved neste prosjekt i Etiopia i 2019

ønsker vi å ha med oss tannhelsesekretærer i tillegg til tannleger, tannpleiere og tannteknikere, sier Kassahun.

Faglig og personlig utvikling

Tannhelse Uten Grensers gående prosjekt i Etiopia blir større hvert år.

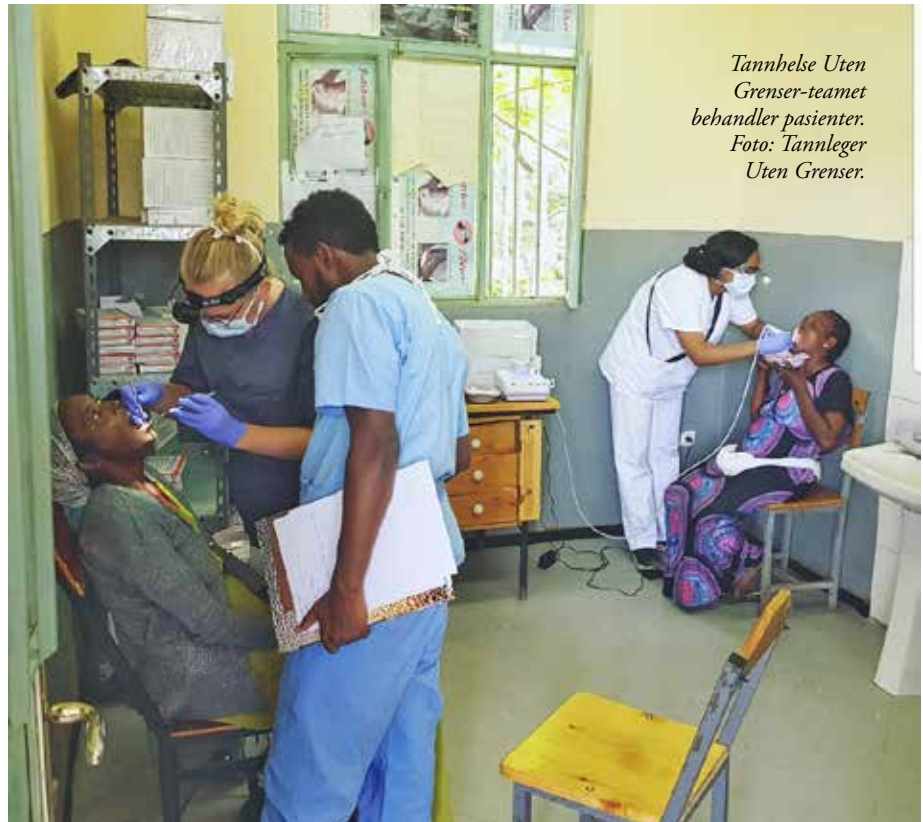
– Grunnen til at vi har startet hjelpearbeidet i Etiopia, er at de har Afrikas nest høyeste populasjon på over 100 millioner innbyggere, mens det kun er noen få hundretalls tannleger. Behovet for tannhelsearbeid er derfor stort, spesielt i distriktene, sier Kassahun.

Foreningen vil jobbe i distriktene. De jobber også på universitetet og lokale sykehus i hovedstaden Addis Abeba, der de behandler barnehjemsbarn og pasienter fra institusjoner for eldre og psykisk utviklingshemmede. Samtidig som de behandler de svakeste i samfunnet, underviser de tannlegestudentene og det lokale tannhelsepersonellet.

– Man blir eksponert for mange spennende kasuser, og man knytter nære og

Behovet for tannhelsearbeid i Etiopia er stort, spesielt i distriktene. Foto: Tannleger Uten Grenser.

Tannhelse Uten Grenser-teamet behandler pasienter. Foto: Tannleger Uten Grenser.

viktige bånd med både de lokale og ikke minst med de andre i teamet. Det å kunne bidra med kompetanse og være til hjelp for andre er utrolig givende, og man lager minner for livet samtidig som man utvikler seg faglig, sier Kassahun.

Et prosjekt varer i to uker, og de reisende dekker selv flybillett, hotell, mat og vaksine. Transport innad i landet blir dekket av Tannhelse Uten Grenser.

– Vi tror vi kan få med to tannhelsesekretærer om gangen, sier Kassahun.

Er du interessert i å bli med på Tannhelse Uten Grensers prosjekter? Du kan kontakte organisasjonen på: post@tannhelseuten-grenser.no, eller besøke deres hjemmeside: www.tannhelseutengrenser.no

Hjelp trengs i Etiopia

Etiopia er det nest mest folkerike landet i Afrika, men har også lenge vært regnet som et av verdens fattigste land.

Ifølge tannhelseutengrenser.no er tannpleie ikke høyt prioritert blant verken barn

eller voksne, da landet har vanskeligheter med å håndtere de alminneligste helse sykdommer. Dermed er det svært få tannleger i landet: I 2012 var det omtrent 125 tannleger i Etiopia, og 90 prosent av dem jobbet i hovedstaden.

Slik startet det

Wubalem Kassahun er selv opprinnelig fra Etiopia og kom til Norge som åtteåring. Han er utdannet tannlege ved Universitetet i Bergen.

Sommeren 2015 var han en uke på universitetet i Addis Abeba i Etiopia, der han fikk inspirasjonen til å starte Tannhelse Uten Grenser. På veien fikk han med seg flere samarbeidspartnere, og i juli 2016 utførte han et toukers prøveprosjekt i Etiopia. På denne tiden hadde de ikke nok midler til å utføre arbeidet de ønsket, men med hjelp via sosiale medier og fra Den norske tannlegeforening fikk de spredd budskapet og mottok donasjoner i form av utstyr.

I 2017 mottok de også Zendium-prisen for sitt humanitære arbeid. Samme år reiste

Kassahun og fem andre frivillige tannleger tilbake til Etiopia med mye utstyr og dentale materialer de hadde fått donert.

Samarbeider med etiopisk universitet

Organisasjonen samarbeider blant annet med universitetet i Addis Abeba. Universitetet har et odontologisk fakultet som er en del av det medisinske fakultetet, og har fått mye dentalutstyr fra Norge. Tannhelse Uten Grenser samarbeider med det odontologiske fakultetet i Addis Abeba ved å bruke behandlingsrommet i fakultetet til å utføre akutt tannbehandling, holde undervisning for odontologistudentene og gi opplæring til lokalbefolkningen om bedre munnhygiene.

Gjennom prosjektet får de etiopiske odontologistudentene mulighet til å utveksle faglig kompetanse og kliniske råd. De får også tilgang til utstyr donert fra givere i Norge. Prosjektet i Etiopia er hovedsakelig rettet mot barn, og hovedmålet er å utvikle og gjennomføre bærekraftige og forebyggende programmer for barn og unge i landet.

Hvordan takle hersketeknikker

Kommunikasjon på arbeidsplassen er ikke alltid lett. Noen tyr til hersketeknikker for å få viljen sin. Det er ikke alltid lett å kjenne igjen hersketeknikker eller vite hvordan de skal håndteres. Ekspertene mener det er viktig å gjenkjenne og stå imot dem.

Av: Amalie Solnørdal Nærø

Konflikthåndterer og foredragsholder Kari-Anne Søreng-Stensrud sier at hersketeknikker har eksistert til alle tider. Hersketeknikker er en måte å sette andre folk ut av spill på.

– Noen gjør det helt bevisst, andre igjen skjønner ikke hvordan deres væremåte virker på andre. De ser bare at de stort sett får det som de vil, og fortsetter sin væremåte, sier hun.

Hersketeknikker

Søreng-Stensrud forklarer at mye av kommunikasjonen mellom oss foregår på andre måter enn selve ordene:

7 prosent av kommunikasjon er ordene vi bruker.

55 prosent av et budskap formidles gjennom kroppsspråket vårt; kroppens holdning og bevegelser, hender, måten å gå på eller stå på, sittestilling, håndtrykk, ansiktsuttrykk, øyebevegelser og så videre. 38 prosent formidles av tonefallet; lydstyrke, tempo og rytme i talen.

Når mennesker skal forholde seg til hverandre, i privatlivet og i arbeidslivet, foregår det hele tiden kommunikasjon på ulike plan.

– Kroppsspråk, ordbruk og tonefall, noe godt synlig og noe mer subtilt, sier Søreng-Stensrud.

De mest brukte hersketeknikkene

De fem hersketeknikkene ble i sin tid beskrevet

av professor og sosialpsykolog Berit Ås: Usynliggjøring: Individet blir bortglemt, forbigått eller «overkjørt».

Latterliggjøring: Individets innsats blir hånet, ledd av eller sammenliknet med dyreatferd.

Tilbakeholdelse av informasjon: Individet i gruppe A henvender seg til andre individer av gruppe A, og individer av gruppe B ikke gis informasjon

Fordømmelse uansett hva du gjør: Enten er du for passiv, eller så er du for pågående. Også kalt dobbelstraffing.

Påføring av skyld og skam:

Latterliggjøring, ydmykkelser, blottstillelse og ærekrenking.

Derfor fungerer hersketeknikker

Det finnes ulike former for teknikker som benyttes for å fremme sitt eget ståsted, meninger og posisjon på bekostning av andre. Hersketeknikker brukes til å få andre til å føle seg dumme, utilstrekkelige, latterliggjort og usynliggjort.

– Det blir for enkelt å snakke om hersketeknikker uten å snakke om hvordan mennesker snakker, lytter og forholder seg til

hverandre, at vi hører og ser hverandre gjennom vårt eget filter laget av alle hendelser som har formet oss i livet og gjort oss til den vi er i dag, på godt og vondt. Vi må lære mer om oss selv som mottaker av en kommentar eller et budskap, hvordan vi selv handler i de situasjonene vi kommer opp i, sier Søreng-Stensrud.

– Hvorfor fungerer hersketeknikkene så godt?

– Det er flere grunner til det, sier hun og lister opp:

- Vi er ikke forberedt på at det kommer et «angrep».

- Vi har ikke tenkt gjennom hva hersketeknikker egentlig er, og hva de gjør med oss.

- Vi er ikke bevisste nok på rollen vi har til enhver tid – er det meg eller rollen min som blir angrepet nå?

- Vi står ikke bevisst i vår egen kompetanse og tar ukritisk til oss det som blir sagt.

- I situasjoner der vi føler oss usikre eller underlegne, vil denne følelsen forsterkes. Vi blir vippet av pinnen.

- Kommentarer treffer oss. Vi føler at «de har sikkert rett»,

Kari-Anne Søreng-Stensrud. Foto: Privat.

Tips

Psykologspesialist Ingrid Sønstebo forklarer at alle ikke er like bevisste på hvordan de er overfor andre, eller hvilken effekt atferden deres har på medarbeiderne. Hvis du trenger å ta opp noe på arbeidsplassen, kan dette være en måte å gå fram på:

- Beskrive atferden du reagerer på konkret (når jeg spør om noe, himler du ofte med øynene).
- Hvordan dette er for deg (når du himler med øynene, blir jeg usikker og sint, og jeg tør ikke lenger å spørre deg om ting).
- Hva du har behov for (jeg trenger at du slutter å himle med øynene, og at du viser meg mer respekt. Si fra hvis jeg spør om ting på feil tidspunkt, det kan vi finne en løsning på).

men vi burde reagere ut fra rollen vi har, og med vår kompetanse.

- Vi har ikke satt grenser for egen krenkbarhet.

- Kommentarer treffer oss. Vi føler at «de har helt feil og dette er urettferdig», men

vi finner ingen god måte å besvare kommentaren på.

– Hvordan kan vi bli bedre på å stå i hersketeknikker?

– Det starter med å være bevisst på hva som skjer, og kjenne igjen dette neste gang en kommentar kommer, eller noe skjer som følger dette mønsteret, sier Søreng-Stensrud.

Ved å bli bevisst på hva de faktisk gjør, hvorfor det har satt oss ut tidligere, og hvordan vi kan unngå det, kan vi ifølge Søreng-Stensrud lettere stå i situasjonen.

Slik takler du hersketeknikkene Sier vi tydelig fra på en saklig måte? Bli vi helt stille og lar oss kjøre over, eller bruker vi selv et tonefall og et språkvalg som er med på å eskalere en konflikt?

– Nyansene her er det viktig å bli bedre kjent med. Klarer vi å være konsentrert, blir vi heller ikke vippt av pinnen, samtidig som vi kan vise hvor våre grenser går

og holde oss saklige, sier Søreng-Stensrud.

Hun lister opp måter du kan takle hersketeknikker på:

Lær å kjenne deg selv – styrker og svakheter. Hvor har du dine ømme punkter som folk kan treffe med sine kommentarer?

Sett bevisste grenser for hvor mye andre skal kunne avgjøre din egenverdi.

Erkjenn kunnskapen din og fortell deg selv at du er dyktig.

Kjenner du til hersketeknikkene, kan du lære deg å være forberedt og sette inn effektive «mottiltak».

Arbeidsplassen er ifølge Søreng-Stensrud der vi bruker størstedelen av dagen vår, og hun mener det er viktig at det er et godt miljø for oss å være i.

– Samtidig er det ikke nødvendig å være bestevenn med alle man jobber med, men klare å respektere dem og forholde seg til dem gjennom arbeidsdagen, sier Kari-Anne Søreng-Stensrud.

*Ingrid Sønstebo.
Foto: Lena Saugen*

Tannhelse oppgraderes i ny NOU

Fem utredninger har vurdert prioritering i helsetjenesten de siste 30 årene. I år kommer en utredning til. Der har tannhelsen fått plass på linje med andre helsetjenester.

Av: Tellef Øgrim

Den nye utredningen ledes av Aud Blankholm, sykepleier, tidligere direktør ved Aker sykehus og statssekretær. Mandatet er å beskrive og å drøfte det verdimeslige utgangspunktet for prioriteringer i den kommunale helse- og omsorgstjenesten og tannhelsetjenesten.

Stortinget ga klar beskjed om at også tannhelsen skulle inn i vurderingene.

Det vil, som universitetslektor i odontologi Carl Christian Blich nylig formulerte det i en artikkel, tvinge fram «en bevisstgjøring rundt tannhelsetjenestens rolle i den samlede helsetjenesten».

Tannlege og tannpleier på plass

De tannhelsefaglige perspektivene i utvalget blir ivaretatt av fylkestannlege i Rogaland Helene Haver og sykepleier og tannpleier Unni Hembre.

Aud Blankholm sier til Parat at utvalget skal vurdere om «kriteriene for prioriteringer i spesialisthelsetjenesten og aktuelle forslag til kriterier for prioriteringer i de kommunale helse- og omsorgstjenester også bør legges til grunn for prioriteringer innen tannhelse».

– Det omfatter prioritering knyttet til grupper som har rettigheter etter tannhelsetjenesteloven, og prioritering av hvilke tilstander, sykdommer med videre på tannhelsefeltet som folketrygden yter stønad til, sier hun.

Arbeidet skal ende opp i en offentlig utredning i form av en NOU ved årsskiftet.

Ser på ulikhet

Fram til denne utredningen har tannhelse vært lite oppe i diskusjoner om helse-prioriteringer.

– Tannhelsetjenester nevnes i liten grad i de foregående utredningene om prioriteringer i helsetjenesten. Tannhelsetjenesten omtales i begrenset grad når det er snakk om finansieringsordninger. Ut over dette har prioriteringsspørsmål knyttet til tannhelsetjenesten ikke vært gjenstand for noen offentlig utredning, sier Blankholm.

I artikkelen i Den norske tannlegeforenings Tidende går Carl Christian Blich gjennom det nasjonale prioriteringsarbeidet som tannhelsetjenesten nå for alvor blir en del av.

” *Tannhelsetjenesten omtales i begrenset grad når det er snakk om finansieringsordninger. Ut over dette har prioriterings spørsmål knyttet til tannhelsetjenesten ikke vært gjenstand for noen offentlig utredning*

Aud Blankholm

Aud Blankholm leder Blankholmutvalget.
Foto: Scanpix/NTB.

Hans vurdering er at utvalget blant annet må vurdere ulikhet i tilgang til tannhelsetjenester.

Blich viser til en OECD-rapport fra 2016 som viser at andelen som har behov for tannhelsetjenester i Norge, men som ikke får dem, i gjennomsnitt er på 3,3 prosent. Andelen av udekkede behov er på kun 0,5 prosent blant dem med god råd og 9,3 prosent blant dem med dårlig råd. «Denne typen ulikhet – og en lang rekke andre spørsmål – skal utvalget se på.»

Blich ser imidlertid med spenning mot hvordan tannhelsen vil bli behandlet, ikke minst fordi den er «forankret» annerledes enn øvrige helsetjenester, med budsjett i fylkeskommunen, og dessuten fordi det meste av behandlingen av voksne pasienter er privatfinansiert.

Gjenganger

Det er bare to år siden helseprioriteringer sist ble diskutert i Stortinget. Da ble det påpekt, fra Kristelig Folkeparti, Senterpartiet og Venstre, at tannhelsen ikke var nevnt med ett ord i den prioriteringsmeldingen som ble diskutert.

«Dette er også en svakhet ved meldingen. Tannhelse er en del av helsetilbudet til folk og må vurderes sammen med prioriteringer av andre helsetjenester.»

Det er noe av bakgrunnen for den plassen tannhelsen har fått i mandatet for det utvalget som nå er i arbeid. Tiden vil vise i hvor stor grad de vurderingene utvalget kommer fram til, også finner veien til det forslaget regjeringen skal legge fram for Stortinget.

Stortingsbehandlingen i 2016 konkluderte dessuten med at det ikke var mulig å få etablert felles prioriteringskriterier for hele helsetjenesten. Det ble derfor vedtatt å sette ned «et utvalg for å vurdere prioritering i den kommunale helse- og omsorgstjenesten. Dette arbeidet må også omfatte tannhelse», som det het i vedtaket fra Stortinget.

Sammensatt felt

Blich skriver i sin artikkel. Finansieringen av tannhelsetjenester gjennom rammetilskudd til fylkene der Den offentlige tannhelsetjenesten (DOT) har ansvar for å drive oppsøkende gratis behandling av barn og unge til og med

18 år, rabatteret behandling av 19- og 20-åringene, psykisk utviklingshemmede, gamle og syke med vedtak av hjemme-sykepleie eller institusjonsplass, samt enkelte grupper som fylkene selv definerer. Voksenbefolkningen betaler i hovedsak tannbehandling av egen lomme, men det finnes refusjoner.

Han anslår den totale kostnaden for tannhelsetiltak til å ha vært ca. 17,1 milliarder kroner i 2016, Forsvaret ikke medregnet.

Det er fri priskonkurranse på tannbehandling, men Blich peker på at med økte priser vil pasienter som får statlig refusjon, oppleve økte egenandeler.

– Dette bidrar i sin tur til økte sosiale forskjeller, skriver han.

Økende egenandeler

Han mener at prisveksten på tannbehandling steg dobbelt så mye som konsumprisindeksen mellom 1995 og 2015, og at økte egenandeler vil følge av dette «dersom Stortinget ikke justerer refusjonstakstene i takt med konsumprisveksten, senker dem, eller begrenser innholdet i refusjonsberettiget behandling».

Het produktivets- nedgang

Etter en sommer som har slått alle varmerekorder, er spørsmålet hvordan vi skal tilpasse oss klimaendringene. Høyere temperatur fører til at vi jobber langsommere, men hvilke rettigheter har du når det blir for varmt på jobb?

Av: Tellef Øgrim

Rapportene fra FN's klimapanel (IPCC) levner ingen rom for tvil. Det er tydeligere enn noen gang at det meste av den globale oppvarmingen som er observert i løpet av de siste 50 årene, skyldes menneskelig aktivitet, og at menneskeskapte klimaendringer trolig vil vedvare i mange hundre år framover.

Klima utløser mye aktivitet som går i mange forskjellige retninger. Mange diskusjoner og tiltak handler selvsagt om hvordan vi skal begrense oppvarmingen.

Varmebeskyttelse

Professor Lars Nybo fra Institut for Idræt og ernæring ved Københavns Universitet leder EU-forskningsprosjektet HEAT-SHIELD, som ikke minst studerer hvordan økt temperatur på jobben påvirker oss.

Målingene omfatter både hvordan det påvirker oss, hvordan det påvirker produktiviteten i økonomien, og hvilke mottiltak som må til.

Temperaturen og jobben

Nybo slår fast at klimaendringene ikke bare blir et problem for kloden, men også for arbeidsplassen og arbeidshverdagen.

» *Arbeidsgiver har et ansvar for å planlegge og tilrettelegge, men du har ikke rett til å gå hjem på grunn av temperaturproblemene alene.*

Arbeidstilsynet

Faktisk kommer det til å bli så varmt at produktivitet og inntjening i bedriftene vil falle, ifølge Nybo.

– Når vi snakker om klimaendringer, er vi ofte opptatt av det grønne aspektet av hva som kommer til å skje i framtiden. Men hvis man vil ha politikere og andre med innflytelse til å gjøre noe med problemet, må man også ha med økonomien, sier Nybo.

Framskrivninger han og hans medforskere ved Københavns Universitet har gjort, viser at produktiviteten i fem bedriftstyper vil falle med fem–ti prosent. Beregningene baseres på at stigningen holdes under to grader.

Bedre hus

Her hjemme har forskere i prosjektet Klima2050 konsentrert seg om hvordan vi kan bygge hus i framtiden for å hindre fuktproblemer.

Sintef-forsker Berit Time etterlyser en felles forståelse for hva som kreves.

– Vi vet mye om hvordan klimaendringene vil og kan påvirke bygninger, og vi arbeider med å få bedre svar på hvordan vi kan redusere risiko for skader og fuktproblemer i bygningene våre, sier hun til Parat-bladet.

Prosjektet har ikke sett på arbeidsplasser, som kontorbygg, spesielt.

– Våre resultater gjelder oftest ulike typer bygninger. De prinsipielle løsningene som viser god klimatilpasning, kan brukes på ulike typer bygninger, sier hun.

Arbeidsgivers ansvar

Et annet spørsmål som tvinger seg fram, er hvilke rettigheter vi har når det blir for varmt på jobben.

Det korte svaret fra Arbeidstilsynet er: *«Arbeidsgiver har et ansvar for å planlegge og tilrettelegge, men du har ikke rett til å gå hjem på grunn av temperaturproblemene alene.»*

Det finnes ingen faste temperaturrenser i lover eller forskrifter om dette, men Arbeidstilsynet anbefaler at temperaturen holdes under 22 grader ved fysisk lett innarbeid i perioder med oppvarmingsbehov. Temperatur under 19 grader eller over 26 grader skal unngås.

Konsekvensene av at det blir for varmt på jobben, er ifølge tilsynet at luften føles tørr og ufrisk, vi blir trøttere, og evnen til å jobbe effektivt og riktig går ned.

– Selv om du ikke uten videre har rett til å gå hjem når du opplever slikt ubehag, har arbeidsgiver et klart ansvar for å planlegge og tilrettelegge for forventede temperaturvariasjoner sommer og vinter, ifølge Arbeidstilsynet.

Både solavskjerming, ventilasjon, flytting av utstyr som produserer varme og kjøling, listes av tilsynet som aktuelle tiltak.

For arbeid utendørs gjelder at verneombudet kan avbryte arbeidet dersom det mener at temperaturen innebærer umiddelbar risiko for sikkerhet og helse.

Tregt i varmen

Den viktigste grunnen til at forskerne i EU-prosjektet «HEAT-SHIELD» mener produktiviteten i en rekke bransjer vil gå ned, er at vi kommer til å jobbe langsommere.

Tall som er hentet fra studier på drueplukking på Kypros, viser at tapt arbeidstid ved 35 grader er 25 prosent sammenliknet med 25 grader.

Sintef forsker Berit Time. Foto: Sintef.

– En temperaturstigning på to grader høres kanskje ikke så mye ut, men problemet er at det i framtiden vil være mange flere dager der temperaturene er så høye at medarbeidernes produktivitet faller drastisk. I dag snakker vi om 20 til 30 dager i året i for eksempel Sør-Europa der medarbeidernes produktivitet faller voldsomt fordi temperaturen kommer over 35 grader. Om 20 år vil det være dobbelt så mange varme dager. Det vil ramme bedriftseierne og landenes bruttonasjonalprodukt, sier Nybo til Videnskab.dk.

Ikke overraskende er det særlig bedrifter som utfører utendørs arbeid, som vil bli rammet av lavere produktivitet.

I EU utgjør utarbeid mellom 40 og 50 prosent av både arbeidsstyrken og bruttonasjonalproduktet. Det vil ifølge Nybo få tydelig effekt på økonomien dersom disse bransjene opplever et produktivetsfall på fem prosent. ■

Et innblikk i internasjonale politikk

Like før sommeren var jeg som leder for Parat UNG så heldig at jeg fikk muligheten til å være YS' representant på Genève-skolen. Her ble det også mulighet til å følge den årlige arbeidslivskonferansen, International Labour Conference (ILC), som arrangeres av den internasjonale arbeidsorganisasjonen (ILO).

Av: Idar Gundersen, leder i Parat UNG

ILO er FNs vaktbikkje i arbeidslivet og utarbeider internasjonale standarder og retningslinjer som drar arbeidslivet i riktig retning. ILO er også den eneste organisasjonen i FN som arbeider etter trepartsmodellen, der arbeidsgiver, arbeidstaker og myndighetene er representert.

Under mitt opphold i Genève fulgte jeg en komité som jobbet med trepartssamarbeid og sosial dialog. Konvensjon 144 som er ratifisert av 140 land (det er 187 medlemsland), forplikter myndigheter til å legge til rette for at alle tre parter skal gå i dialog for implementering av andre konvensjoner og rekommandasjoner. Dette betyr endringer i lovverket i ulike land verden over og kan bidra til å forbedre arbeidshverdagen til millioner av mennesker.

Norge er et av de landene der trepartssamarbeidet fungerer godt, men dessverre er det ikke like reelt i resten av verden. Dette belyste en annen komité jeg også fikk anledning til følge, «Committee on the Application of Standards» (CAS). Dette er en komité som gjennomgår saker der et land har brutt en konvensjon. Det kan dreie seg om brudd på ulike konvensjoner som eksempelvis omhandler arbeidstid, lønn eller retten til å organisere seg. I realiteten ganske grove brudd på menneskers rettigheter.

Idar Gundersen i Genève. Foto: Privat.

ILO jobber med å fremme arbeidstakerens rettigheter, oppmuntre til anstendige arbeidsvilkår, sikre sosial beskyttelse og styrke dialogen i arbeidsrelaterte problemstillinger. FN har lansert en agenda, «The 2030 Agenda» der man jobber for 17 bærekraftige utviklingsmål. ILO har ansvar for nummer åtte, som er «Decent Work and Economic Growth».

Etter å ha gjennomført Genève-skolen sitter jeg igjen med et godt inntrykk av internasjonal politikk, en større forståelse for de ulike prosessene land gjennomgår, og viktigheten av samarbeid på tvers av landegrensner. ILOs arbeid tar ofte lang tid, men det er ingen tvil om at det nytter. ■

Parat-leder Hans-Erik Skjæggerud. Foto: Ned Alley.

Skjæggerud tar ikke gjenvalg som Parat-leder

Parats leder gjennom de ti siste årene, Hans-Erik Skjæggerud, har meddelt valgkomiteen i Parat at han ikke tar gjenvalg på landsmøtet i november. Parats hovedstyre har samtidig innstilt Skjæggerud som nestleder i YS.

Parat-bladet er kjent med at dagens nestleder i Parat, Vegard Einan, er villig til å stille seg til disposisjon som ny leder i Parat.

To ledere på heltid i YS

I tillegg til å innstille Skjæggerud som nestleder i YS er Parat-bladet kjent med at Parats hovedstyre innstiller dagens Delta-leder, Erik Kollerud, som ny YS-leder og Negotias leder, Monica Paulsen, som andre nestleder. Forslaget fra hovedstyret baserer seg, etter hva Parat-bladet erfarer, på at YS i framtiden får to frikjøpte ledere på heltid.

Parat-bladet har også informasjon om at andre YS-forbund, som Delta, Negotia og Finansforbundet, har liknende innstilling til valgkomiteen i YS.

Skjæggerud sier til Parat-bladet at valgkomiteene i henholdsvis Parat og YS nå skal få gjøre sine vurderinger. Det endelige resultatet med ny lederkabal i Parat avgjøres på landsmøtet som avholdes 14. og 15. november 2018 i Bergen.

Landsmøte i Parat

Det er Parats vedtekter, paragraf 13, som beskriver hvordan landsmøtet skal gjennomføres. Parats vedtekter kan i sin helhet leses på parat.com.

Landsmøtet er Parats øverste myndighet og består av:

- delegater valgt av lokale organisasjonsledd
- Parats hovedstyre
- to delegater fra Parat-pensjonist
- to delegater fra Parat-UNG
- generalsekretæren tiltrer med tale- og forslagsrett, men ikke stemmerett

Landsmøtet i Parat avholdes hvert 3. år innen 1. desember.

Krav om nye ideer for å fortsette IA-samarbeidet

«Dette kan ikke fortsette på samme måten». Slik ordla arbeidsminister Anniken Hauglie seg om IA-avtalen like før jul i fjor. Fra 3. oktober 2001, da avtalen ble underskrevet, og fram til i dag har avtalen kostet staten 21 milliarder kroner.

Av: Sverre V. Bjørnholt

IA-avtalen går ut ved årsskiftet, og statsrådets bastante formulering er av mange oppfattet som om hun er klar for å skrote hele avtalen hvis ikke arbeidslivets parter kom opp med nye ideer om hvordan avtalens målsettinger kan nås.

Statsrådets signaler

Avtalens målsetting er at sykefraværet skal reduseres med 20 prosent i forhold til nivået i andre kvartal i 2001. Den skal hindre frafall og øke sysselsetting av personer med nedsatt funksjonsevne. Og den skal forlenge yrkesaktiviteten i arbeidsstokken etter fylte 50 år med tolv måneder. Nesten 60 prosent alle arbeidstakere i Norge jobber i en IA-virksomhet.

For 2018 ble det bevilget om lag 390 millioner kroner til driften av arbeidslivsentrene som blant annet finansierer 490 årsverk ved NAVs kontorer. Dessuten går om lag 330 millioner til forebyggings- og tilretteleggingstilskudd.

«Sykefraværet er bare halvert, og nedgangen har flatet ut siden 2012, antall funksjonshemmede i jobb har ikke økt en millimeter og arbeidstagere står lengre på grunn av pensjonsavtalen – ikke på grunn av IA-avtalen», tordnet statsråden i DN-intervjuet i desember i fjor. Hun signaliserer imidlertid at hun er åpen for en fornying av avtalen under forutsetning av at det nå må tenkes nytt.

I prosess

I dag er signalene fra departementet

Arbeids- og sosialminister Anniken Hauglie. Foto: regjeringen.

lavmælte, og uansett spørsmål så er det vanskelig å få konkrete svar.

– Vi er i en prosess med partene i arbeidslivet. Regjeringen er opptatt av et godt og nært samarbeid med partene for å løse viktige samfunnsutfordringer, slik som økt inkludering i arbeidslivet, sier statssekretær Christel Kvam på vegne av statsråden, uansett hvilket spørsmål Parat-bladets utsendte stiller.

Parat-bladet har bedt statssekretæren om å utdype hva departementet mener ikke fungerer og hva som fungerer i IA-avtalen, om statsråden har fått de innspill fra partene som hun har etterspurt, om statsråden kan utdype ståstedet hun signaliserer i

DN-intervjuet der hun hevder at hun er åpen for fornying av avtalen, men at den ikke kan videreføres, og hva framdriftsplanen for forhandlingene er og når kan vi forvente en konklusjon, enten det blir en ny signering eller at avtaleverket skrotes.

– Vi er i en prosess med partene i arbeidslivet. Regjeringen er opptatt av et godt og nært samarbeid med partene for å løse viktige samfunnsutfordringer, slik som inkludering i arbeidslivet, gjentar statssekretær Kvam.

Tabubelagte områder

Det er først og fremst arbeidsgiverne som overveier muligheten til å avvikle avtalen

i stedet for å reforhandle den. Særlig mangel på nedgang i sykefraværet trekkes fram som hovedargument. Norge har det høyeste sykefraværet, sammenliknet med land det er naturlig å sammenlikne seg med. Det viser en undersøkelse faktisk.no gjorde i april i år.

– IA-avtalen har gjort det til et tabu å diskutere sykelønn, og det vil vi ikke lenger være med på. Når vi vet at Norge har verdens høyeste sykefravær uten at vi har verdens sykeste befolkning, så må vi kunne diskutere sykelønn som en del av denne prosessen, sier Inger Lise Blyverket, direktør for politikk og forhandlinger i Virke, til NTB.

Hun sier at det ikke er gitt at avtalen skal reforhandles, og krever at avtalens tiltak må treffe de små bedriftene bedre enn i dag, og at temaet sykelønn må være en del av diskusjonen.

– Vi er innforstått med at en ny avtale må tilpasses det moderne arbeidslivet, sier LOs andre nestleder Roger Haga Heimli til NTB.

Kutt i sykelønnsordningen kan han imidlertid ikke godta. Det gjør heller ikke Unio-leder Ragnhild Lied.

– Vi er ikke med på at arbeidstakerne skal betale mer. Vi ønsker fremdeles et solidarisk arbeidsliv, sier Lied.

Hennes forbund er imidlertid villig til å se på innretningen og virkemidlene.

Direktør Politikk og forhandlinger i Virke, Inger Lise Blyverket. Foto: Virke.

Daværende arbeids- og administrasjonsminister Jørgen Kosmo fra Stortingets talerstol høsten 2001, året da han fikk iverksatt avtalen om inkluderende arbeidsliv.

Foto: Wikimedia Commons.

Parat-leder Hans-Erik Skjæggerud sier Parat ønsker å videreføre IA-avtalen, men kan være åpen for å justere innholdet og målene. Han sier det pågår en rekke utvalgsarbeider i regi av regjeringen og partene i arbeidslivet som har betydning for hvordan vi jobber med IA.

– Jeg registrerer Virkes hyppige forsøk på å få sykelønnsordningen på dagsordenen. Argumentene er ensidige og gir ikke noe ærlig bilde av ordningene som helhet og fordeler eller ulemper med denne, sier Skjæggerud.

Han sier sykelønnsordningen er god og gir folk den nødvendige sikkerhet i arbeidslivet som gjør at de fleste som kan, bidrar i arbeidslivet.

– Å svekke sikkerhetsnettet, som sykelønnsordningen er, vil påvirke deltakelsen i arbeidslivet. Jeg er åpen for å diskutere alle ordninger i velferdsstaten vår, men det krever bredde og fakta i hva som diskuteres, sier Skjæggerud.

Ikke i nærheten av målet

En fersk rapport, «Målene om et inkluderende arbeidsliv – status og utviklings-trekk», fra Faggruppen for IA-avtalen som inngår i regjeringens faktagrunnlag om avtalen, viser at den ikke er i nærheten av å innfri målene i IA-samarbeidet om å bedre arbeidsmiljøet, styrke jobbnærværet, forebygge og redusere sykefraværet og hindre utstøting og frafall fra arbeidslivet.

15 forskjellige interessegrupper har vært med i arbeidet, og deres konklusjon viser

tydelig at det er vanskelig å se sammenhenger mellom foreslåtte tiltak og effekt i arbeidslivet med det avtaleverket som har eksistert i 17 år.

Gruppen understreker at det foreligger lite forskning som på en pålitelig måte dokumenterer årsaksbestemte effekter av tiltak knyttet til IA-avtalen.

Parat-leder Hans-Erik Skjæggerud. Foto: Parat.

– Det vil kreve en styrket kultur for systematisk utprøving av tiltak gjennom bruk av kontrollerte forsøk når tiltak skal initieres og senere implementeres. Gevinstene av å iverksette tiltak som faktisk virker, vil imidlertid kunne bli betydelige for den yrkesaktive befolkningens helse og sykefravær, og dermed for den norske økonomien, skriver faggruppen i sin rapport. ■

Større trygghet i boligmarkedet

For mange er det å kjøpe bolig en stor investering. Nå kommer regjeringen med tiltak som vil kunne skape større sikkerhet ved blant annet å ta bort reservasjonsretten og å utarbeide en standard tilstandsrapport.

Av: Thore Eithun Helland

Mange kjenner problemene ved å kjøpe eller selge brukt bolig «som den er». Noen ganger er vi på selgersiden, andre ganger er vi kjøpere. Problemet er ofte feil og mangler som det kreves prisavslag og erstatning for, eller det kommer krav om heving. Sakene kan være en stor belastning for de involverte, og for den som taper, kan det bli dyrt.

Riktig nok finnes det eierskifteforsikringer og forsikringer for kjøpere, men slik ordninger har heller ført til flere rettssaker og større frustrasjon.

Flere klager og rettssaker

Tidligere forekom uenighet i forbindelse

med kjøp og salg av eiendom sjeldnere fordi det juridiske grunnlaget var usikkert. Etter at avhendingsloven ble vedtatt på 90-tallet, og jussen ble enklere, har det kommet langt flere saker til rettsapparatet og flere klageorgan er opprettet.

Det er stor enighet om at dette ikke alltid er riktig bruk av ressurser, og det har kommet forslag om endringer fra flere hold. Blant annet er det foreslått endringer i avhendingsloven, å ta bort forbeholdsklausuler og utbedringsrett i forbrukerkjøp, og det er forslag om utarbeiding av en standard tilstandsrapport. Mange problemer er knyttet til manglende kunnskap om boligens beskaffenhet i forkant av kjøpet.

Regjeringen og ulike interessegrupper har lenge jobbet med å få til et bedre fungerende boligmarked for folk flest. Boligstrategien er blir fornyet, og noen tiltak er foreslått som skal gjøre situasjonen bedre. Kjøp og salg av boliger er viktig for økonomien, og bolighandel utgjør en tredel av investeringene i fastlandsøkonomien.

Ett forslag fra regjeringen er å endre bestemmelsen i avhendingsloven som gir selger en mulighet til å selge boligen «som den er». I dag er den praktiske hovedregelen at avhendingen skjer med dette generelle forbeholdet. Unntaket er der selgere har holdt tilbake viktig informasjon, eller gitt uriktige opplysninger, eller at det er

et stort misforhold mellom det kjøperen trodde hun kjøpte og det hun faktisk fikk.

Selger får større ansvar

Regjeringen foreslår å fjerne muligheten for at selgeren ved salg til privatpersoner kan ta forbehold. Begrunnelsen er at selgeren skal få et større ansvar for å avdekke feil og mangler ved boligen før den blir lagt ut for salg. Slik blir selgeren i større grad ansvarliggjort om tvist oppstår i etterkant av kjøpet. Det blir ikke så lett å komme unna krav om prisavslag eller heving.

Kjøperen vil også tjene på endringen, blant annet ved at hun ikke lenger trenger å kjempe for å få bort reservasjonen i kjøpsavtalen.

Bedre tilstandsrapport

Regjeringen foreslår videre en standardisert tilstandsrapport ved bruk i forbrukerforhold. Her får taksmennene en bedre mal å jobbe etter. Mer informasjon om eiendommen kommer fram. Selgeren ser selv hva som må ordnes, og en kjøper kan budsjettere for framtidig rehabilitering.

Vil ikke fjerne selgers utbedringsrett

Det er også fremmet krav om at selgeres utbedringsrett fjernes, da retten hindrer kjøper fra selv å gå i gang med reparasjoner. Gjør selgeren bruk av rettingsadgangen, må kjøperen vente, og ventetiden kan bli lang. Kjøper risikerer i dag som eksempel å ikke få brukt deler av huset på

grunn av sopp eller råte. Regjeringen er så langt ikke villig til å ta bort bestemmelsen, men det vil komme en presisering, og det foreslås forenklinger i plan- og bygningsloven. ■

Fritt rettsråd

Medlemmer i Parat kan også ved kjøp og salg av bolig få hjelp og råd av Parats advokater gjennom ordningen med fritt rettsråd. Denne bistanden er tidsbegrenset, men kan være verdifull i en vanskelig situasjon.

Hotellgjestenes beste venner

De er hotellgjestenes beste venner. Her er historien om arbeidsdagen til servitør Olav Sanden og renholder Yumin Tian, begge veteraner i Oslos hotell- og restaurantnæring.

Av: Sverre Bjørnholt

Servitør Olav Sanden sier servitøryrket er et veldig sosialt yrke, et yrke hvor man treffer mange hyggelig mennesker. – Vi er gode kompiser vi som jobber her, sier han. Foto: Sverre Bjørnholt.

Når 57-årige Olav Sanden rundt midnattstider setter seg i bilen etter kveldsvakten på Scandic Holmenkollen Park hotell har han 6,5 mils vei hjem til Hokksund. Rundt en times kjøring. Da er det deilig å skru opp musikken og senke skuldrene etter en tøff kveld som servitør.

Tidligere på dagen, mellom klokken 17.00 og 18.00, går Yumin Tian ut av Radisson Blu Scandinavia Hotel på Holberg plass i Oslo. Da har renholderen i løpet av dagen gjort oppunder 30 rom klar til nye hotellgjester. Vakten startet ved 08-tiden. Foran henne ligger en nesten fire mil lang busstur til Lierbyen. Hun håper hun får litt tid i hagen. Der slapper hun best av etter timer i stort tempo.

Begge er veteraner på sine arbeidsteder. Trives godt i miljøet i hotell- og restaurantbransjen, selv om det kan være tider med tøffe forhold og harde krav til endringer. – Jeg begynte her i 1982, sier Olav.

Han er født inn i denne bransjen. Familien drev Sanden Hotell i Hokksund, og i barne- og ungdomsårene sprang han rundt i gangene der. Jobbet litt innimellom. Derfor var det ikke annet enn naturlig at han begynte i lære på Grand Hotel i Kongsberg. – Etter læretiden begynte jeg her. Og her har jeg vært i alle år, unntatt et par år på Royal Christiania nede i sentrum. Som du skjønner så trives jeg her. Ut av vinduet ser jeg hovedstaden og fjorden. Holmenkollbakken og marka ligger rett bak meg, sier han.

Servitøren jobber i hovedrestauranten, De fem stuer. Om sommeren et sted der turistene ønsker å spise, resten av året er det konferanser, selskaper, forretningsfolk og familiemiddager.

– Det er trivelig med så stor variasjon. Noen er også faste gjester som jeg er på talefot med. Stort sett jobber jeg altså kveldsvakt og trives med det. Vi begynner klokken 16.00 og starter dagen med et lite møte om hva vi kan forvente utover kvelden. Så dekker vi bordene. Vi jobber to og to sammen på en seksjon av restauranten, sier han.

Etter hvert siger det inn med folk, og da er det å være på tå hev.

– Vår jobb er jo å få gjestene til å føle seg hjemme. Menyen har vi diskutert tidligere, og det er viktig at vi kan formidle videre hva som står på kartet. Selv er jeg interessert i vin og legger vekt på å gi gode anbefalinger. Jeg har jo lært meg en del om hva vi serverer i løpet av årene. Jeg

synes servitøryrket er et veldig sosialt yrke. Treffer jo mange hyggelig mennesker, og vi er gode kompiser vi som jobber her, sier Olav.

– *Hva med familielivet?*

– Det er vel bare å erkjenne at det ikke har fungert så godt for meg. Jeg har en datter, men ekteskap passer dårlig for en som er

Yumin Tian trives godt på arbeidsplassen, selv om tempoet er høyt og arbeidsdagen lang. Kollegene er sammensveiset og gjestene på hoteller både hyggelige og imøtekommende, sier hun. Foto: Sverre Bjørnholt.

hjemme klokken ett om natten. Men jeg har jo mine venner i Hokksund. Dessuten trener jeg en god del. Det gjør jeg fordi jobben er krevende både når det gjelder å bære mye, løfte tunge fat, bøye seg i skjeve stillinger og holde god fart på beina gjennom kvelden. Ja, trening er viktig for meg, sier han.

Kveldene kan være travle, og det blir ikke mye tid til å nyte utsikten som ligger utenfor vinduene. Det er ikke bestandig han vet hva slags vær det er der ute. Men han ser jo lysene nede i byen når han setter seg i bilen og setter kursen for Hokksund igjen.

– *Har du aldri vurdert å skifte yrke?*

– Egentlig ikke. Hva skulle det være? Jo, jeg kjenner tidligere kolleger som har begynt i Vinmonopolet. Det kunne nok vært et alternativ for meg. Liker å ha kunnskap om hva vi har i vinkjelleren. Har bestandig vært interessert i smak og historie rundt de forskjellige vinene. Men foreløpig blir jeg nok her, sier han før han starter en ny kveldsvakt til beste for gjestene på De fem stuer.

Nede på Holbergs plass kommer Yumin Tian ut av Radisson Blue-hotellet like ved Slottsparken. Hun jobber fast der, men er ansatt i ISS Facility Renhold, avdeling Oslo.

– Jeg begynte å jobbe her i 2000, året etter at jeg flyttet fra Shanghai. Jeg bor i Lierbyen sammen med ektemannen min. Mine barn har flyttet ut. Jeg har bodd der helt siden jeg kom fra Kina og ble veldig glad da jeg fikk jobb her på hotellet på Holbergs plass. Jeg trives veldig godt i dette miljøet. Det er en bra jobb, sier hun.

Yumin kom i mai 1999 fra den gigantiske og myldrende storbyen Shanghai i Kina. Derfor ble hun ganske overrasket da hun kom til det lille tettstedet Lierbyen utenfor Drammen. Nå har hun imidlertid funnet roen der og trives veldig godt.

– Det er klart at det er en dramatisk forskjell mellom Shanghai og Lierbyen. I dag

drømmer jeg meg ikke tilbake. Miljøet både på arbeidsplassen og i Lierbyen er givende. Dagene i Oslo kan være veldig hektiske, men når jeg kommer hjem, senger roen seg. Da rusler jeg rundt i hagen og stiller plantene. Eller jeg tar en sykkel-tur med familiens små barn. Det liker jeg veldig godt, sier hun.

Litt før klokken åtte starter arbeidsdagen for Yumin. Da organiserer hun tralla og fyller på med det hun trenger for dagen. Tralla og Yumin er nesten ett under arbeidsdagen.

Når den jobben er gjort, har de mange rengjørerne på dette storhotellet morgenmøte med housekeeping-kontoret. Der fordeles arbeidsoppgavene.

Den dagen Parat-bladets utsendte treffer Yumin, har hun hatt ansvar for klargjøring av 27 hotellrom.

– Det er en veldig travel jobb. Når gjestene fyller rommene, skal de ikke ha noe å utsette på ferdigstillelsen. Egentlig skal vi være ferdig ved 16-tiden. Men det rekker vi sjelden. Noen ganger blir klokken både fem og seks før vi kan sette tralle tilbake på plass igjen, sier hun

– *Hva med spisepauser og en pust i bakken?*

– Nei, det blir det dårlig tid til.

Spisepausen går i en fei. Normalt blir det bare 15–20 minutter. Vi vil jo bli ferdig i tide med jobben, sier hun.

”” *Spisepausen går i en fei. Normalt blir det bare 15–20 minutter.*

Selv om tempoet er høyt og arbeidsdagen lang, så trives Yumin godt på arbeidsplassen. Kollegene er sammensveiset og gjestene på hoteller både hyggelige

og imøtekommende. Noen av hotellets faste gjester kjenner henne igjen og slår av en prat i korridoren.

– Det setter jeg pris på, sier hun.

Både Yumin og Olav er Parat-medlemmer.

– Jeg tror jeg runder 30 års medlemskap om kort tid, sier Olav.

Yumin har vært Parat-medlem noe over et år. Begge sier at medlemskapet er til stor nytte og skaper en trygghet.

Olav opplevde det i forbindelse med eierskifte. Da han begynte oppe ved Holmenkollen, var det hotell-legenden Jan Rivalsrud som eide og drev stedet. Nå er det Scandic-kjeden som eier stedet. Salget

skjedde i 2014, og nå er hotellet styrt fra Stockholm, der hovedkontoret ligger.

– I forbindelse med eierskiftet var det nyttig for oss ansatte med

Parats kunnskap og

engasjerte medarbeidere. Det er ingen tvil om at det er en forskjell mellom det å være familieeid og eid av et børsnotert selskap. Overgangsfasen har gitt oss utfordringer, og derfor har Parat-medlemskapet vært verdifullt, sier Olav.

Kolleger vi treffer underveis, understreker nettopp at overgangsfasen som blant annet førte til nedbemanning, var vanskelig. Derfor ga det en solid trygghet i det å ha en organisasjon i ryggen.

– For meg har det vært en selvfølge å være Parat-medlem. I arbeidslivet er det viktig å være organisert hvis arbeidstakernes rettighet står på spill, sier Olav.

Også Yumin mener medlemskapet i Parat er viktig. Det er en kjensgjerning at vilkårene for rengjørerne kan være svake. Historiene er mange om lange arbeidsdager, korte pauser, høyt tempo og mangelfull kompensasjon for overtid og ulemper. – Heldigvis kjemper organisasjonen for å bedre vilkårene våre. For oss som arbeider i denne bransjen, er det viktig med trygghet og gode lønns- og arbeidsvilkår, sier Yumin før hun haster mot bussen som skal ta henne til Lierbyen. ■

Nå kan du søke utdanningsstipend

Vi minner om fristen for å søke om utdanningsstipend fra Parat, som er 1. oktober. Utdanningsstipendet er ment som et tilskudd til medlemmer og tillitsvalgte som ønsker å utvikle sin kompetanse i organisasjons- og yrkesliv.

Økende krav om kompetanse stilles til mange av oss som allerede er i arbeid, og videreutdanning kan være nødvendig for å hevde seg i konkurransen om å beholde jobben eller for å skaffe seg nytt arbeid. Du finner søknadsskjema på parat.com, under «Min side».

Personvern i Parat

Parat er i slutfasen med å tilpasse og trygge de nye og strengere personvernbestemmelsene som følger av EUs personvernforordning (GDPR). Forbundsadvokat i Parat Per-Jostein Ekre sier dette er et viktig arbeid for å verne enkeltpersoner og den enkeltes personopplysninger.

Parat-advokat, Lene Liknes Hansen. Foto: Trygve Bergsland.

Personvernerklæringer for deg som medlem ligger tilgjengelig på parat.com, og Parat-advokat Lene Liknes Hansen er utpekt som personvernombud i Parat.

– Personvernombudet har et uavhengig kontrollansvar og skal påse at Parat følger lover og regler som gjelder for behandling av personopplysninger. Dette inkluderer også bistand til medlemmer og tillitsvalgte i spørsmål om personvernbestemmelser, sier Ekre.

Parat i Høyesterett

En samlet fagbevegelse trår til når Høyesterett i høst behandler Parat-anken i saken om Norwegians arbeidsgiveransvar for piloter og kabinansatte. Parat har fått støtte fra YS, LO og Unio.

Hovedorganisasjonene representerer nær 1,5 millioner arbeidstakere og trer inn som såkalte partshjelpere for Parat i Høyesterett-saken. Grunnen er at fagbevegelsen oppfatter spørsmålene som skal avklares som avgjørende for framtidens stillingsvern.

Parat-advokat Christen Horn Johannessen. Foto: Trygve Bergsland.

Skatt på bonuspoeng

Fra 2019 skal arbeidsgiver oppgi verdien av bonuspoeng på fly til beskatning. Inntil nå har det vært den enkelte skatteytters ansvar å rapportere inn denne fordelten til skattemyndighetene. Fra neste år er det arbeidsgiver som skal oppgi verdien av bonuspoengene.

Forslaget om skatt på bonuspoeng ble vedtatt av Stortinget i forbindelse med revidert nasjonalbudsjett i juni. Finansdepartementet har nå gjort en presisering av forslaget som vil bli innført fra 1. januar 2019.

Ny forhandler

Pia Helene Willanger kommer fra Personellforbundet (nå Parat forsvar) hvor hun har vært ansatt siden august 2015. Tidligere var Pia seniorrådgiver i forsvarsstaben.

Pia Helene Willanger. Foto: Trygve Bergsland.

Pia har mastergrad i HR og har de siste årene jobbet som forhandlingsleder på tariff og medbestemmelse. Hun har også støttet medlemmer og tillitsvalgte i arbeidsrettslige spørsmål.

Ny i serviceavdelingen

Inger Løwen har vært ansatt i Forsvaret siden 1996, der hun jobbet i Norges Hjemmefrontmuseum fram til hun ble tillitsvalgt på heltid og senere ansatt i Personellforbundet (nå Parat forsvar).

Inger jobber nå i Parats serviceavdeling, der hun har fått god innsikt i medlemsregisteret og følger opp forsikringer for Parats medlemmer. Inger jobber også med økonomi og holder orden på reiseregninger.

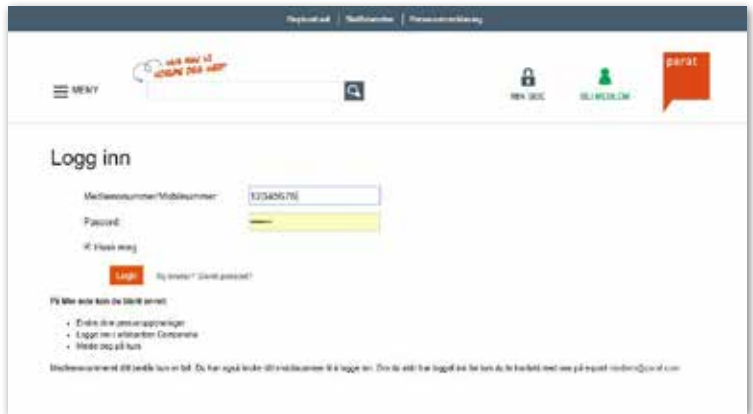

Inger Løwen. Foto: Trygve Bergsland.

Medlemsregisteret informerer

Er det lenge siden du har sjekket om de opplysningene vi har registrert på deg, er riktige? På nettsiden parat.com og «Min Side» kan du sjekke om Parat har registrert riktige opplysninger om deg og ditt medlemskap.

På «Min side» kan du også se kontaktinformasjon til tillitsvalgte, søke stipend og endre passord. Du kan også opprette avtalegiro dersom du ikke har det fra før, og du har tilgang til å bruke Compendia – et oppslagsverk der du finner svar på det meste om lover og regler knyttet til arbeid og fritid.

Parats regionutvalg (RU)

■ RU region Nord (Finnmark, Troms, Nordland):

Leder: Lars Raymond Holm, Luftfartstilsynet

E-post: Lrh@caa.no

Johanne Hagerupsen, Høgskolen i Harstad

E-post: johanne.hagerupsen@hih.no

Anne-Katrine Thomassen, Brønnøysundregisterne

E-post: akt@brreg.no

Tor-Fredrik Olsen, Finnmark Fylkeskommune

E-post: tor.fredrik.olsen@ffk.no

Åse Helen Andersen, Apotek 1 Hammerfest

E-post: aasehelande@hotmail.com

Terje Grytdal Roland, Nord-Troms Tingrett, UNG-representant

E-post: terje.grytdal.roland@domstol.no

■ RU region Midt (Trøndelag, Møre og Romsdal):

Leder: Jannike Hanssen, Statens vegvesen

E-post: Jannike.hanssen@vegvesen.no

Morten Mørch, NTNU

E-post: Morten.morch@ntnu.no

Siri Finseth, Namsos kommune

E-post: Siri-Stinessen.Finseth@namsos.kommune.no

Grete Kambuås, Boots Apotek

E-post: gretkam@online.no

Marit Holstad Aarsæther, Høgskolen i Volda

E-post: maritaa@hivolda.no

Mona Nerland, Politiet i Molde, UNG-representant

E-post: mona.nerland@politiet.no

■ RU region Øst

(Østfold, Hedmark, Oppland, Oslo og Akershus):

Leder: Hilde Margrete Bjørklund - Cappelen Damm AS

E-post: hilde.bjorklund@cappelendamm.no

Bente Iren Tollefsen Moen - Statens Pensjonskasse

E-post: bente.iren.moen@spk.no

Stein Grindheim - SAS Ground Handling

E-post: stein.grindheim@sas.no

Ronny Kjønso - Asko Øst

E-post: ronny.kjonso@asko.no

Anja P. Ahlstrøm – NIBIO

E-post: Anja.Ahlstrom@nibio.no

Hans Andreas Bøhmer, Securitas i Oslo, UNG-representant

E-post: hanboh@gmail.com

■ RU region vest (Rogaland, Hordaland, Sogn og Fjordane):

Leder: Rune Skaar, Bergen kommune

E-post: rune.skaar@bergen.kommune.no

Vidar Alfei, NAV Økonomitjeneste

E-post: vidar.alfei@nav.no

Hege Solbakken Sæbø, Stavanger Aftenblad AS

E-post: hege.solbakken.saebo@aftenbladet.no

Wibecke Søråas Onarheim, Gulating lagmannsrett

E-post: wibecke.soraas.onarheim@domstol.no

Gro Nondal Buvik, Sognekraft AS

E-post: gro.nondal.buvik@sognekraft.no

Erik Andreassen, Gate gourmet i Bergen, UNG-representant

E-post: eandreassen@gategourmet.com

■ RU region Sør (Aust- og Vest Agder, Telemark, Vestfold og Buskerud):

Leder: Ragnhild Negård – NAV

E-post: ragnhild.negard@nav.no

Nina Ødegård – Høgskolen i Buskerud og Vestfold

E-post: Nina.Odegard@hvb.no

Cecilie Holt, NAV

E-post: cecilie.holt@nav.no

John-Inge Nerland – Fylkesmannen i Buskerud

E-post: fmbujin@fylkesmannen.no

Anne Britt Skomedal, Vitusapotek Elefanten Kristiansand

E-post: annebritt1962@hotmail.com

Lahvry Helene Fürst Bright, UNG-representant

E-post: lahvry@hotmail.com

Spørsmål til juridisk og forhandlingsavdelingen i Parat

Vi som gir svar i denne utgaven av Parat er:

*Anders B. Lindstrøm
Leder juridisks avd.
Advokat*

*Thore Eithun Helland
Advokat*

*Renate Messel Hegre
Forhandler*

*Ketil Møland-Johansen
Advokat*

*Bjørn Are Sæther
Rådgiver*

*Kjell Morten Aune,
Forhandler*

Har du spørsmål til juristene eller til forhandlingsavdelingen, kan du sende spørsmålene til trygve.bergsland@parat.com. Vi hjelper deg som medlem med alle typer problemstillinger knyttet til arbeidsforhold og tolkning av avtaleverket. Du kan også ta kontakt med oss når det er behov for skriftlig og muntlig rådgivning i forbindelse med omorganisering, nedbemanningsprosesser, ferie, arbeidstidsordninger, trygdespørsmål og lignende.

Advarsel fra arbeidsgiver

Jeg har fått en skriftlig advarsel fra min arbeidsgiver fordi han mener at jeg har snakket med våre kunder om konflikter internt på arbeidsplassen. Jeg mener at arbeidsgiver ikke har fulgt riktig framgangsmåte for advarsel. Er det ikke slik at man skal ha en muntlig advarsel før arbeidsgiver kan gi en skriftlig advarsel?

Lars-Ivar

Svar: Det finnes ingen lovbestemmer som sier noe om i hvilken form advarsler skal gis. Advarsler kan gis både skriftlig og muntlig. En skriftlig advarsel gjør det imidlertid lettere for arbeidsgiver å bevise at en advarsel er gitt, og hva innholdet i advarselen er. Arbeidsgiver må ikke gi en muntlig advarsel eller tilsnakk før en skriftlig advarsel.

Dersom forholdet er såpass alvorlig at det kvalifiserer for en advarsel, kan arbeidsgiver velge å gi en skriftlig advarsel som en første reaksjon. Er forholdet av mindre alvorlig art,

er det naturlig å først gi muntlig veiledning, og eventuelt gi en skriftlig advarsel dersom arbeidstaker ikke innretter seg. Dersom arbeidstaker er uenig i grunnlaget for advarselen, vil vi anbefale deg å sende en e-post der du beskriver din oppfatning av saken. Du kan mene at en advarsel er en for kraftig reaksjon på forholdet, og du kan be om at advarselen trekkes tilbake. I tillegg bør du be om at din e-post lagres sammen med advarselen i personalmappen.

Anders

Problemer i borettslag

Jeg er sint på styret i borettslaget mitt. Jeg mener de har behandlet meg dårlig selv om jeg har gjort så godt jeg kan. Jeg liker å røyke på balkongen, ta meg noen pils, og et par ganger har jeg glemt igjen sykkel i heisen på veg hjem fra byen. Dette har styret sendt advarsler om. Er det lurt å saksøke styret for å få det til å gå av, eller er det bedre å få kastet styret på neste generalforsamling?

Per Morten

Svar: Styret i et borettslag skal lede virksomheten i samsvar med lov, vedtekter og vedtak i generalforsamlingen. Dersom det er laget ordensregler, er det styrets oppgave å påpeke brudd på reglene. Det kan noen ganger oppleves som ubehagelig. Det er selvsagt lov å mislike medlemmene i styret, men jeg vil ikke anbefale deg å saksøke styret. Du kan heller stille til valg på neste generalforsamling, eller komme med forslag til andre kandidater.

Thore

Ansiennitet og lønn

Jeg har i mange år jobbet som sekretær ved en privatklinikkk i Oslo, men har nå fått tilbud om en ny stilling som legesekretær ved et sykehus i Helse Sør-Øst. I den forbindelse lurer jeg på om jeg har rett til å få godskrevet disse årene som ansiennitet og lønns plassering i den nye stillingen.

Linda

Svar: Ja, det har du. I henhold til gjeldende regler for lønnsansiennitet som er regulert i overenskomsten på dette området, skal all offentlig og privat tjeneste ved tilsetning i helseforetaket godskrives fullt ut. Som privat tjeneste regnes også arbeid i hjemmet og omsorgsarbeid med inntil tre år. Som offentlig tjeneste regnes også verneplikt.

Renate

Søkere på stilling i staten

Etter mange år som ansatt i en privat virksomhet søkte jeg en rådgiverstilling i en

statlig virksomhet, men fikk ikke jobben. Hun som fikk jobben, er en tidligere kollega av meg. Ut ifra det jeg vet om hennes utdanning og tidligere jobber, forstår jeg ikke hvorfor hun fikk jobben og ikke jeg. Er det ikke regler for hvem en statlig arbeidsgiver kan ansatte?

Bodil

Svar: Det er regler som regulerer hvem en statlig arbeidsgiver kan ansette. Blant dem som søker en utlyst stilling i staten, skal man ansette den som er best kvalifisert. Dette som beskrevet i statsansatteloven, begrunnet med å sikre likebehandling og åpenhet om tilsetningen. Hvem som er best kvalifisert, vurderes ut ifra utlysningsteksten til stillingen hvor man ser på utdanning, arbeidserfaring og personlig egnethet. Søker må fylle absolutte krav til utdanning og arbeidserfaring. Ønsket kompetanse og erfaring, som ikke er et absolutt krav, skal vektlegges i vurderingen. Krav til personlig egnethet er spørsmål om søker har de rette egenskaper til å gjøre en best mulig jobb i den aktuelle stillingen.

Forskrift til forvaltningsloven gir deg som søker rett til å se søkerlisten som viser navn på alle øvrige søkere, alder, fullstendig opplysninger om utdanning og arbeidserfaring fra privat og offentlig virksomhet. Som søker har du også rett til å gjøre deg kjent med søknadene fra søkere som er innstilt eller tilsatt i stillingen, samt vedlegg til disse søknadene.

Ketil

Permisjon under utdanning

Jeg er Parat-medlem og jobber som helsefagarbeider i en kommune. Jeg har nå lyst til å utdanne meg til sykepleier. Kan jeg få permisjon med lønn?

Bente

Svar: Utdanningspermisjon er beskrevet i hovedtariffavtalen og i arbeidsmiljøloven. I forbindelse med utdanning som er av verdi både for arbeidstaker og arbeidsgiver, skal det innvilges permisjon med mindre særlige grunner er til hinder for det. I den utstrekning det etter kommunens syn er nødvendig

å heve kunnskapsnivået for å utføre pålagte arbeidsoppgaver, skal det gis permisjon med lønn og dekning av legitimerede utgifter.

Dette vil si at det skal mye til for at du ikke innvilges permisjon, og ved uenighet kan saken bringes inn for en egen tvistenemnd. Men det er viktig å understreke at du ikke har krav på permisjon med lønn. Minner også om at Parat har utdanningsstipend for deg som medlem, se mer informasjon på parat.com.

Bjørn Are

Tilgang til lønnsinformasjon

Vi er i lokale lønnsforhandlinger i vår bedrift. Bedriften er bundet til funksjonæravtalen med NHO. Vi har mistanke om at det er store individuelle lønnsforskjeller mellom ansatte i vår bedrift, men vi får kun lønnsopplysninger for dem som er medlem av Parat. Vi skulle gjerne visst noe mer om lønnen til dem som er organisert i andre forbund, alle som ikke er organisert, og ikke minst dem som er ledere. Har vi noen rett til å få utlevert slik informasjon?

Trond

Svar: I virksomheter som er bundet av tariffavtale, er arbeidsgiver forpliktet til å gi de tillitsvalgte en oversikt over lønnen til alle medlemmer som er omfattet av tariffavtalen. Ledere med personalansvar er ikke omfattet av tariffavtalen, og klubben vil derfor ikke få lønnsinformasjon for personer som har slike stillinger. Det er ikke hjemmel i tariffavtaler i privat sektor som gir tillitsvalgte rett til lønnsinformasjon for individuelle «ikke-medlemmer». Men funksjonæravtalen gir tillitsvalgte rett til å få lønnsinformasjon for øvrige ansatte på gruppenivå, så sant de aktuelle gruppene er så store at man ikke kan finne lønnen til enkeltpersoner. Ta kontakt med oss hvis du ikke får arbeidsgiver til å gi dere lønnsinformasjon for aktuelle grupper i din virksomhet.

Kjell Morten

	TOKT		TEPPE	ANSLAG	BLUNDE DELSTAT I USA		YTTERST PÅ FOTEN		LITEN DOLK
	MUSE						RYGG		
	PÅBUDT I BÅT								
	TYKNE						3,14 EN EDGAR ALLAN		
	HUN SOV I 100 ÅR		TER- NING- KAST				VISER		
	MOT						VOKST		
	DUNKLE						FOR- ANDRE		
IKKE BIND- ENDE		FATTIG FJELL I CHILE		KLE		STAK- KAR		VANN- AVLØP	IKKE
									SNYTE- SKAFT- ET
TYRKER KNEIPE						DOPING- MIDDEL VISE			
			OVER- SKUDD				OM- DØMME		PIZZA- KRYD- DER
			ØYER				HELTE- DIKT		
KORINT DIF- FUSE					PATINA DIKTET		M.NAVN		
						GRESK BOK- STAV		FOR- TRINN	
SLETTE SLIT			PLATE FORTVIL- ELSE			TYVEN UTHUS			
		VAKKER		BY I JAPAN KV. NAVN				NYNORSK PRON. MINE	GER- MANIUM
MOTTA							KOM- MUNE TEVLING		BYGE
DAGER MED AVKOB- LING								I HUS	
MÅL FOR LENGDEN AV LYS- BØLGER								HYLLE	

Løsningen på kryssordet i medlemsbladet Parat nummer. 2 – 2018 er: «DÅRLIG PUBLIKUMSINTERESSE» Den heldige vinneren er: Kristin Rognlie, fra Trondheim. Frist for å sende inn løsning på neste kryssord er: **2. november 2018.**

Vi trekker én vinner hver gang. Send løsningen til redaksjonen, enten som e-post til trygve.bergslund@parat.com eller ordinær post til: Parat, Postboks 9029, Grønland, 0133 Oslo

Husk å merke e-posten/konvolutten «Kryssord 3/2018». Husk også å skrive på ditt eget navn og adresse.

Premie: Elvang Latitude alpaka-pledd av 50 prosent alpakaull, 40 prosent fåreull og 10 prosent mikrofiber. Pleddet er Fair Trade-sertifisert. Målene er 130x200 centimeter (se foto).

Løsning: .....

Navn: .....

Adresse: .....

MINI KRYSSORD

1		2	3	4	5	
		6				7
8	9					
10				11		
	12					
13				14		15
16			17			
		18				
19						

Vannrett

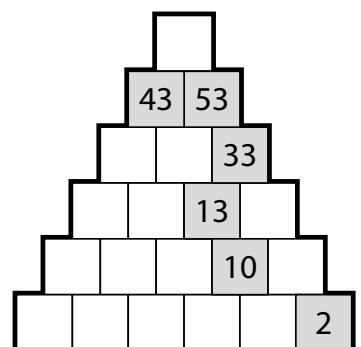
- Formular
- Fakte
- Distrahert
- Bevege
- Besitte
- Likestilt
- Strev
- Limited
- Hylene
- Setter seg i gjeld
- Ro

Loddrett

- Ikke vid
- Aften
- Alene
- Idealene
- Ikketronede
- Spise
- Skrål
- Varp
- Dumrian
- Brosje

TALL PYRAMIDEN

Alle feltene skal fylles med tall. Noen tall er fylt inn på forhånd, og dette utgjør summen av tallene i de to feltene under. Du må sette inn begge tallene i de to tilstøtende feltene for å finne tallet i feltet over, og motsatt, du finner tallet i et felt ved å trekke tallet i feltet ved siden av fra tallet i feltet over.

SUDOKU

	6	9			5		3	
		7		1	9	2		
3	1			2	4	7	5	
		4		6	3	9	1	
		1	2			4	7	
9	8		7		1			
		3		5			6	
8			4	3	2	5	9	
	5	2	9				4	

Lett

© Bulls

	2							5
				6				4
9		4	5		2		1	
				3		8		
4				1			9	7
1	8				9	5		
	7			8	4			9
		2	1		7		6	
			6	2				8

Middels

© Bulls

			2			3		
	9	2		8		5	4	
						6		
2				3		1		
	5		4			9		
9	6			8	1		2	
8				5			6	3
			3					
6								

Vanskelig

© Bulls

E	R	R	M	R	O	F	E	R	E	T	T	A	K	S
S	E	D	E	R	A	K	I	T	O	K	R	A	N	K
E	K	S	D	V	A	L	P	T	K	Å	Å	L	A	G
R	J	Ø	K	K	N	K	Ø	E	R	K	J	O	K	N
A	E	L	L	K	N	P	J	U	U	S	T	K	D	I
N	L	U	T	S	E	Ø	K	S	N	I	T	U	Ø	N
E	D	P	E	R	N	U	N	T	S	L	I	E	D	D
V	E	U	H	N	M	K	N	K	E	L	N	K	E	R
E	V	R	N	E	Å	Y	I	R	E	E	G	O	B	O
R	E	K	E	S	L	S	E	I	E	H	S	R	B	E
T	R	S	K	K	V	K	R	M	J	C	T	D	Y	K
K	N	K	E	B	A	H	A	E	I	Y	O	E	R	R
T	E	E	L	T	K	E	V	N	K	E	V	L	K	I
F	E	R	I	R	T	T	Å	L	K	S	E	G	O	K

KRYSS OG TVERS

Finn alle ordene. Ordene kan stå vannrett, loddrett eller diagonalt, og kan ofte stå skrevet baklengs.

ANNENMÅLVAKT
KAOTISK
KIRKEORDNING
KJELDEVERN
KORDEL
KRYBBEDØD
LEKENHET
NARKOTIKAREDE
SEYCHELLISK
SKATTEREFORM
SKRUPULØS
TINGSTOVE

TREVEN
UKYSKHET
VAREINNKJØP

PARATS TRENINGSSIDE MED HJERNETRIM

Sender du oss løsningen på alle oppgavene på denne siden, er du med i trekningen av en Elvang Latitude alpaka-pledd av 50 prosent alpakaull, 40 prosent fåreull og 10 prosent mikrofiber. Pleddet er Fair Trade-sertifisert. Målene er 130x200 centimeter (se foto).

Frist for å sende inn løsningen er **2. november 2018**.

Vi trekker én vinner hver gang. Send løsningen til redaksjonen, enten på e-post til trygve.bergslund@parat.com, eller ordinær post til: Parat, postboks 9029 Grønland, 0133 Oslo. Husk å merke e-posten/konvoluttet «Hjernetrim 3/2018». Vinneren av hjernetrim i 2/2018 er Jane Bergum, fra Hamar.

Ordplunder

Bokstavene i ordet under har blandet seg litt. Kan du finne fram til riktig ord ved å plassere bokstavene i riktig rekkefølge i de hvite feltene?

Den grå teksten på siden gir deg noen hint. Skjul teksten om du ikke vil ha hjelp.

NOEN SMÅ HINT

- Ordet starter med bokstaven P
- Automobil
- En bil med maksimum åtte passasjerplasser

P S B R E L N I O

FYLL INN ORDET:

<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>
----------------------	----------------------	----------------------	----------------------	----------------------	----------------------	----------------------	----------------------	----------------------

Visjoner og verdier

Hvert tredje år i november avholdes landsmøte i Parat, der tillitsvalgte fra hele landet møtes for å vedta politikk, satsninger, økonomi, vedtekter og personvalg for de kommende tre årene. Landsmøtet 2018 er i Bergen 14.–15. november.

Før den tid, i løpet av september, skal tillitsvalgte samles i Parats fem regioner for blant annet å diskutere sakene som skal opp på det kommende landsmøtet, og velge representanter i regionutvalgene. Utvalg som har en viktig rolle i regionene og til hovedstyret i Parat.

Av de sakene som skal behandles på landsmøtet i november, vil jeg spesielt trekke fram «visjon og verdier» og «strategisk plan».

Visjon og verdier skal si noe om hvem vi i Parat er, hva vi ønsker Parat skal være, og hva Parat skal strekke seg mot. I mer enn ti år har Parats visjon vært å være «Norges beste arbeidstakerorganisasjon». Spør du meg, vil jeg mene at denne visjonen har tjent oss godt ved at vi har hatt noe å strekke oss mot i en periode hvor vi har bygget organisasjonen etter fusjonen i 2005. Nå går Parat inn i en ny tid hvor det er andre utfordringer som bør være bestemmende for retningen framover. En av disse utfordringene er endringen som skjer i arbeidslivet og samfunnet som følge av ny teknologi.

Automatisering og robotisering av oppgaver vil overta for mange av oss som er dagens arbeidstakere. Vi i Parat tror det vil være større behov enn noen gang for arbeidstakerorganisasjoner, men at vi må ta en ny rolle framover. Vårt tradisjonelle arbeid har vært å kjempe fram gode ordninger og rettigheter for medlemmene, samt sikre at disse blir respektert av arbeidsgiverne. I mange tilfeller har det vært nødvendig med konfrontasjoner i form av streik og rettssaker. Det er dette mange i samfunnet forbinder med å være organisert.

YS' Arbeidslivsbarometer, en årlig måling av tilstanden i arbeidslivet, fastslår at et overveldende flertall av arbeidstakerne oppgir å ha det bra på jobben. De kjenner seg ikke igjen i mange av de konfliktbildene som tegnes. Selvfølgelig vil det fortsatt være behov for å ta kampen på vegne av dem som opplever et negativt arbeidsliv. Parat vil aldri forlate oppdraget med å hjelpe dem som utsettes for urett. Vi må imidlertid endre oss fra kamp og konflikt til utvikling og endring.

Forslaget til ny visjon, «Vi er Parat – og vi jobber for at du skal få en enda bedre arbeidsdag!», tar dette inn i seg og skal vise for medlemmer og omverden at vi ønsker endringer velkommen og vil være en partner for medlemmene i de endringene de står overfor – sammen med arbeidsgiverne. Verdiene vi foreslår, tar

også opp i seg denne optimismen og bærer løfte om at «Vi er Parat». Vi er spent på hvordan regionmøtene og landsmøtet tar imot dette.

Strategisk plan legger føringene for Parats satsinger og prioriteringer i perioden som kommer. Den tar på mange måter visjon og verdier ned på jorda og konkretiserer hva vi ønsker å gjøre for å strekke oss mot visjonen vår, og hva vi gjør for å vise verdiene våre i praksis.

Jeg har hatt gleden av å få lede Parat de siste ti årene. En oppgave jeg har vært og fortsatt er ydmyk overfor. Det har vært en fantastisk reise, og jeg er takknemlig for å ha fått anledning til å jobbe sammen med fantastisk flotte mennesker i form av både tillitsvalgte og ansatte. Det er imidlertid en tid for alt, og tiden har nå kommet for å overlate roret til nye krefter som jeg er sikker på vil styre Parat på stø kurs videre. Jeg har derfor orientert valgkomiteen i Parat om at jeg ikke stiller til gjenvalg på landsmøtet i november. Selv har jeg stilt meg tilgjengelig for å bidra videre i YS dersom YS-kongressen ønsker det når de gjør sine valg i oktober.

Med ønsker om en strålende høst og godt landsmøte.

Hans-Erik Skjæggerud
Hans-Erik Skjæggerud
Leder i Parat

Facebook: facebook.com/HansErikSkj/
Twitter: @Skjaeggerud

Foto: Trygve Bergslund

Parat med egen kleskolleksjon

Parat har valgt ut et lite utvalg kvalitetsklær. Medlemmer og tillitsvalgte kan bestille klærne i parat.shop.idegroup.no og betaler kun vår innkjøpspris.

Parat betyr at vi alltid står klar, uansett når du trenger hjelp. Et enkelt norsk ord som er tydelig i sitt budskap og som har fått Språkrådets pris for nettopp dette.

Fargen er oransje, som gir varme og som signaliserer glede, bevegelse og nytelse. Oransje virker oppløftende og den jager triste tanker på dør. Oransje stimulerer også til aktivitet, nysgjerrighet og kreativitet.

Skalljakke for vår og sommer. Vind- og vannavvisende i dame og herrestørrelse
555 kroner *

Hettgenser i økologisk bomull, leveres i dame og herrestørrelse
379 kroner *

T-shirt i økologisk bomull, leveres i dame og herrestørrelse
149 kroner *

Liten sekk, 17 liter
185 kroner *

Kabinkoffert 37 liter
Lett og solid koffert med fire hjul
1370 kroner *

* Frakt kommer i tillegg.

Bestill depositumskonto på nett

Har du planer om å leie ut deler av huset eller har du en leilighet for utleie? Da er det smart å sette opp en depositumskonto som sikkerhet for leieforholdet. Nå kan du ordne dette enkelt på nett – verken leietager eller du trenger å møte opp i banken. Les mer på gjensidigebank.no

parat

Gjensidige